

ทำบุญอะไร? เมืองไทยจะอยู่ดี

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

พิธีพระราชทานเพลิงศพ

คุณย่าจกกลณี เศวตเลข

(อุทิศสร้างเพื่อการแพทย์)

๙ พฤษภาคม ๒๕๖๙

ทำบุญอะไร? เมืองไทยจะอยู่ดี

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ – พฤษภาคม ๒๕๖๙	๑๐,๐๐๐ เล่ม
– แต่ คุณย่าจงบกลณี เศวตเลข ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๙	๒,๐๐๐ เล่ม
– ลัคนา กนกพันธ์ราษฎร์, ม.ล. จารุวัฒนา ชินธรรมมิตร	๑,๐๐๐ เล่ม
– ทุนพิมพ์หนังสือธรรมทาน วัดญาณเวศกวัน	๒,๐๐๐ เล่ม
– มูลนิธิ ป. อ. ปยุตฺโต เพื่อเชิดชูธรรม	๕,๐๐๐ เล่ม

แบบปก : ยัวร์ตโน

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

ภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล ได้แจ้งกำหนดการ พิธีบำเพ็ญกุศลและพระราชทานเพลิงศพผู้อุทิศร่างกาย เพื่อการศึกษามหาวิทยาลัยวิทยาศาสตร์ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๘ ในวันเสาร์ที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๙ เวลา ๐๘.๓๐ - ๑๓.๐๐ น. ณ วัดท่ากระเปาะ จังหวัดสมุทรสาคร

ในวาระสำคัญ แห่งพิธีพระราชทานเพลิงศพ คุณย่าจงกลณี เสวตเลข (อุทิศร่างเพื่อการแพทย์) ในวันเสาร์ที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๙ นี้ ครอบครัวเสวตเลข ได้แจ้งบุญเจตนาขอจัดพิมพ์ธรรมนิพนธ์ เรื่อง *ทำบุญอะไร เมืองไทยจะอยู่ดี* เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งงาน และแจกมอบให้เกิดประโยชน์ทางธรรม ทางปัญญา แก่ผู้ที่สนใจ เป็นการเผยแผ่หลักธรรมให้อำนวยประโยชน์สุขแก่ประชาชนกว้างขวางออกไป

ขออนุโมทนาการบำเพ็ญธรรมทานอุทิศกุศลในวาระสำคัญนี้ อันเป็นการแสดงออกซึ่งน้ำใจประกอบด้วยกตัญญูกตเวทิตาต่อบุพการีผู้ล่วงลับ และความปรารถนาประโยชน์สุขที่เป็นแก่นสารแก่ประชาชน

ขออำนาจแห่งธรรมทานกุศลจริยาที่ได้บำเพ็ญ จงเป็นปัจจัย อำนวยสุขสมบัติแก่ คุณย่าจงกลณี เสวตเลข ในสัมปรายภพ สมตามมโนปณิธานของคณะเจ้าภาพ ตามควรแก่คติวิสัยทุกประการ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต)

๒๒ เมษายน ๒๕๖๙

สารบัญ

ทำบุญอะไร?

เมืองไทยจะอยู่ดี

๑

โยมอยู่บ้าน อยู่กับการเจริญบุญ

๑

ในงานทำบุญที่ถูกต้องนั้น

ทำกันครบ ๓ ทั้งทาน-ศีล-ภาวนา

๔

ทำบุญครบ ๓ ทั้งฟังธรรม ให้ได้ภาวนา

๗

ข้าฟังธรรม ให้สมความสำคัญของภาวนา

๑๐

ระลึกพระคุณ ใน ๒ พระสถานะ

๑๓

“พระเจ้าอยู่หัวเป็นน้ำ ฉันจะเป็นป่า”

๑๖

ทำงานบุญบำเพ็ญประโยชน์กันไป

แผ่นดินถิ่นอาศัย จะได้รับนิย

๑๙

มีบึงบอกลองสระนทีที่อุดม ทำสวนป่านาไร่ให้สมบูรณ์

เมืองไทยจะได้สมนามว่าเป็นแดนดินวิริย

๒๓

ผู้ปฏิบัติธรรม คือเข้าสู่การศึกษาพัฒนาชีวิต

มองปัจจัย ๔ เป็นนิสัย มีใจเป็นอามิส

๒๖

ถ้าอนุรักษ์จริง จะยังวิญญู

จะเติบโตขยายประโยชน์ออกไป ให้พรั่งพร้อมไพบุลย์

๓๑

เปลี่ยนการปกครอง เป็นการมีแกนประสานไปด้วยกัน

๓๖

ปรับให้ลงตัวเข้าร่วมกันพอดี ที่จะเดินหน้าไปด้วยกัน

๔๓

กตัญญูชน จะอนุรักษ์ผลความดียิ่งขึ้นไปให้ไพบุลย์

๔๖

ทำบุญอะไร?

เมืองไทยจะอยู่ดี*

วันนี้ พุทธบริษัทวัดญาณเวศกวัน พร้อมทั้งญาติโยมประชาชนได้มา
จัดทำ และร่วมพิธีบำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน อุทิศถวายแด่ สมเด็จพระนางเจ้า
สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

ขออนุโมทนาน้ำใจของทุกท่านที่ได้มีจิตเป็นบุญเป็นกุศล ระลึกถึง
พระคุณของพระองค์ และในกาลสมัยที่ได้เสด็จสวรรคตจากไป ก็พร้อม
ใจกันมาแสดงออก ดังที่ปรากฏเป็นพิธีบำเพ็ญกุศลนี้ การมีน้ำใจระลึก
อย่างนั้น เป็นบุญเป็นกุศลในชั้นมโนกรรมในตนอยู่แล้ว เมื่อใจเป็นบุญ
เป็นกุศลแล้ว ก็ยังได้มาประกอบพิธีบำเพ็ญกุศล ที่แสดงออกด้วย
กายกรรม และวจีกรรมอีกด้วย เป็นบุญครบพร้อมทั้ง ๓ ประการ

โยมอยู่บ้าน อยู่กับการเจริญบุญ

“บุญ” นั้น แปลว่า ดีงาม เป็นคุณ เป็นประโยชน์ โดยทั่วไป
เราถือว่าตรงกับคำว่ากุศล ใช้แทนกันได้ และมักพูดควบคู่ไปด้วยกัน
ว่าบุญกุศล อย่างวันนี้ ที่ว่า “มาทำบุญ มาบำเพ็ญกุศล”

แต่ที่จริง บุญกับกุศลมีความหมายไม่เท่ากันแท้ บุญเป็น
ความดีงามที่ยังเจือความรู้สึกมากสักหน่อย โดยค่อนไปในทางที่
รู้สึกชื่นจิต ชูใจ ทำให้เฟื่องฟู สดใส มีความสุข

* ธรรมกถา ในโอกาสงานบำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน อุทิศถวายแด่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ณ พระอุโบสถ วัดญาณเวศกวัน โดย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (บุญโต), ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๓
[ถอดเสียง: พระครูสังเวยารักษ์ (พงษ์ธรณ์ เกตุภาโส, ป.ธ. ๖);
พระมหาภทต คุตมานุโล, ป.ธ. ๓ ถอดเสียงส่วนหนึ่ง เพื่อเป็นกุศลอุทิศแก่ โยมคุณอย่างกลณี เควตเลข]

ส่วนว่ากุศลนี้แปลว่าฉลาด มีความหมายกว้างไกลออกไปในเชิงปัญญา ซึ่งมองเห็นรู้เข้าใจหยั่งถึงสภาวะ ตัวศัพท์แปลว่าเกี่ยวตักก็ได้ คือเกี่ยวตักสลัดทิ้งสิ่งที่เกะกะกีดขวางรกรุงรังให้หลุดโล่งไป ขยายขอบเขตของความดีงามออกไปสูงขึ้นไปจนถึงความบริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระเหนือสภาพปรุงแต่ง กลายเป็นโลกุตระ ส่วนคำว่าบุญ โดยทั่วไปใช้กับโลกียกุศล ถ้าจะหมายถึงระดับโลกุตระ มักต้องมีคำขยายกำกับไว้ด้วย เช่นบอกว่าเป็น “โลกุตระบุญ”

กุศลจึงมีความหมายกว้างไกลคลุมทั้งหมด ส่วนคำว่าบุญ มักใช้ในความหมายที่แคบกว่า หรือใช้ในขั้นต้นๆ หมายถึงความดีในแบบของคนที่ยังคิดปรุงแต่ง มุ่งผลในทางเจริญเพิ่มพูนพรั่งพร้อมที่บุญจะเป็นสมบัติด้านต่างๆ เช่น ความมีร่างกายสวยงามสมบูรณ์ และความร่ำรวยมั่งมีทรัพย์สิน ส่วนว่ากุศลเจริญขึ้นไปกลายเป็นห่างหายไปจนหมดโลก โกรธ หลง หลุดโล่ง โปร่ง เสรี

เทียบให้เห็นง่ายๆ เช่นพูดถึงความสะอาดหมดจด บุญมุ่งเอาความสะอาดหมดจด ในแง่เป็นสภาพที่สวยงาม น่าชื่นชม น่าได้น่าเอาน่าเข้าไปอยู่อาศัยสัมผัสจิตใจได้ แต่กุศล มุ่งถึงความสะอาดหมดจด ในแง่ที่เป็นความบริสุทธิ์ ไม่มีอะไรติดค้าง ปอดโปร่ง โล่ง ว่าง เป็นอิสระ

ที่พูดมานี้ จะได้เห็นว่า บรรดาโยมชาวบ้านนั้น ท่านให้อยู่กับบุญ อยู่กับการทำบุญ เจริญบุญ อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้

(พ.ชิตี.๒๕/๒๓๘/๒๗๐) ว่า*

* ทางด้านพระภิกษุ พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า สนฺติเมว โส ลิกฺขะเยยฺย (เชอพึงศึกษาสันตินั้นแท้ที่เดียว, ม.ญ.๑๔/๖๗๘/๕๓๖)

บุญเมว ไส่ สิทธิชัย
เขาพิงศึกษาบุญนั้นแท้ทีเดียว

นี่คือหลักการทำบุญ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่า คนนั้นๆ คือ ญาติโยมประชาชนคนชาวบ้าน ไม่ว่าผู้หนึ่งผู้ใด พึงศึกษาบุญ คือ ควรพัฒนาตน ฝึกฝนพัฒนาชีวิต ให้ก้าวหน้าเจริญขึ้นไปในการทำบุญ ซึ่งตรัสว่ามี ๓ หลัก เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ๓ ได้แก่ ทานมัย สีลมัย แล้วก็ภาวนามัย เรียกสั้นๆ ง่ายๆ ว่า ทาน ศีล ภาวนา

ทาน ก็คือการทำ การเผื่อแผ่ แบ่งปัน เป็นหลักการพื้นฐานที่จะให้คนอยู่กันได้ โดยไม่ต้องแย่งชิง ไม่ต้องเบียดเบียนกัน และในทางบวก ก็ทำให้รักกัน สามัคคีกัน ช่วยหนุนการรักษาศีล คือการมีความประพฤติสุจริต ไม่เบียดเบียน ไม่ละเมิดต่อกัน และ**ภาวนา** คือ จิตตภาวนา – พัฒนาจิตใจ และปัญญาภาวนา – พัฒนาปัญญา ในขั้นเบื้องต้นนี้ ก็เน้นภาวนาไปที่การเจริญพัฒนาเมตตาจิต ให้คนอยู่กันด้วยไมตรี อย่างมีความสุข เพื่อจุดหมายคือเข้าถึงโลกที่เป็นสุข มีสังคมที่ไร้การเบียดเบียน เป็นการศึกษาพื้นฐานของประชาชน

การศึกษาบุญ ตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนานี้ นับว่าเป็นชุดผ่อนให้ง่ายของไตรสิกขา คือการศึกษา ๓ หลัก ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง ชาวบ้านประชาชนทั่วทุกคน พึงศึกษาพัฒนาตนให้เจริญขึ้นไปในบุญอย่างน้อยดังที่ว่านี้ และถ้าผู้ใดใฝ่ศึกษายิ่งขึ้นไป ก็สามารถก้าวไปในไตรสิกขาในขั้นพัฒนาโลกุตระกุศล จนบรรลุผลเป็นอริยชนได้

ในงานทำบุญที่ถูกแท้นั้น ทำกันครบ ๓ ทั้งทาน-ศีล-ภาวนา

ที่นี้ ทำบุญก็ดังที่ว่าแล้ว คือทำกรรมทำการที่ดีงามเป็นคุณ เป็นประโยชน์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องทำกันอยู่เรื่อยไปทั่วปวงกว้างขวาง มากมาย แต่พระโยมมาทำพิธีกันนี้ มีเวลาหน่อยเดียวแค่สักชั่วโมง หนึ่งเท่านั้น แล้วจะทำบุญอะไรแค่ไหนกัน ท่านก็เลยทำเหมือนว่า จับเอาหลักมาตั้ง อย่างที่พระพุทเจ้าตรัสว่า ปุณณเมว โส สิฏฺเษบฺย พิงฺคิชาบุญฺณันนฺนฺ แหละ โดยฝึกตนขึ้นไปในการทำตามหลักการ ทำบุญ ๓ อย่าง คือ ทาน ศีล ภาวนา

ประเพณีการทำบุญนั้น พิจารณาตักกันให้ดีเถิด ท่านวางไว้ หรือ ทำกันมาตามหลักนี้จริงๆ ครบทีเดียว แต่อาจเป็นได้ว่าคนเดียวมอง ไม่ออก และทำกันพร่ำไปจนบางทีจับสาระไม่ได้กันเลย

ขอพูดอีกนิดว่า การทำบุญนั้น เราควรทำกันทั่วไป ทุกที่ และเรื่อยไป ทุกเวลา แล้วคราวนี้ มาในพิธี เราก็ทำบุญเป็นพิธีที่เป็นจริงด้วย หมายความว่า ที่มาทำบุญกันในพิธีนี้ เราทำการบุญต่างๆ ที่เป็นเหมือนตัวแทน หรือเป็นสัญลักษณ์ของการทำบุญ ที่พระพุทเจ้าตรัสไว้เป็น ๓ หลัก การทำบุญในพิธีหรือเป็นพิธีนี้ เท่ากับว่าทำบุญให้ครบทั้ง ๓ หลักนั้นเลย

ย้ำอีกทีว่า ที่พระ-โยมมาทำบุญมาร่วมพิธีบำเพ็ญกุศลกัน แค่ว่าสักชั่วโมงเดียวนี เราทำบุญครบ ๓ หลัก ทั้งทาน-ศีล-ภาวนาเลยทีเดียว เรียกได้ว่าทำเป็นสัญลักษณ์หรือเป็นตัวแทนที่สื่อไปถึงบุญทั้งหลายทั้งหมด ที่พระพุทเจ้าตรัสไว้ คือบุญกิริยาวัตถุ ๓ ทั้งทานมัย ศีลมัย และภาวนามัย พูดสั้นๆ ง่ายๆ ว่า ทาน-ศีล-ภาวนา ครบทั้งหมด เป็นแนวปฏิบัติไว้เตือนใจว่า ในชีวิตประจำวัน จะต้องทำให้ได้ให้ครบอย่างนี้ด้วย

อย่างที่บ้านทำสืบทอดกันมาแต่โบราณ เรียกว่างานทำบุญ ใช้เวลามากกว่าคนสมัยนี้ เอาแค่ทำบุญประจำวันพระที่วัด ทำบุญวันไหน ก็ยกให้แทบทั้งวันเลย ตั้งแต่เช้า ตื่นขึ้นมาก็เตรียมตัวไปวัด เริ่มต้นด้วยทำบุญเลี้ยงพระถวายภัตตาหารแล้ว โยมก็เลี้ยงกันเอง แจกจ่ายแบ่งปัน เลี้ยงคนที่มาในงาน นี่คือ **หนึ่ง** ทำทานเลี้ยงภัตตาหารแจกจ่ายแบ่งปันกัน จะทำบุญอื่นต่อไป ก็ให้มีกำลังพร้อมไว้ก่อน

ที่นี้ **สอง** ศีล คือสำรวมกายวาจาอยู่ในสุจริต หรือประพฤติเรียบร้อยดีงามไม่เบียดเบียนใครๆ ทางกายและทางวาจา คือความประพฤติทั่วไป ในการแสดงออกภายนอก ทั้งกายกรรมและวจีกรรม ให้เกื้อหนุน ไม่ก่อกรรม ไม่กระทบ ไม่เสียหายแก่ใครๆ

ข้อสองนี้สำคัญชัดเจน เมื่อคนทั้งหลายในชุมชนมาชุมนุมพร้อมกันในงานทำบุญ ตั้งแต่เลี้ยงพระทำทาน ก็มีการพบปะพร้อมเพรียงและสัมพันธ์สังสรรค์กัน ทั้งพูดจาและทำกิจกรรมต่างๆ นำกันบ้าง ตามกันบ้าง ประสานกันบ้าง ปฏิบัติต่อกัน ประพฤติตัวแสดงออกต่างๆ ในทางที่จะเสริมสร้างบรรยากาศให้เกื้อหนุนงานบุญ พ่อแม่จะบอกกำชับลูกหลานให้สำรวมกายวาจา ให้พูดจากับคนโน้นคนนี้ให้ไพเราะ ให้เหมาะสม ถึงตอนนั้น มรรคนายกจะนำกล่าวคำถวายทาน ให้ทุกคนสงบตั้งใจว่าตามพร้อมกัน ฯลฯ อย่างน้อยไม่พูดคุยนินทา ไม่ลุกขึ้นไปเดินเปะปะ ไม่ทำไม่แสดงอะไรที่จะเป็นการรบกวนผู้อื่น หรือก่อความรำคาญแก่ที่ประชุม อะไรๆ ทั้งหมดอย่างนี้ ก็คือศีล เมื่ออาการกิริยาทางกายวาจา พฤติกรรม การทำกิจพิธี เป็นต้น ดำเนินไปด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อยเอื้อแก่การที่จะทำกิจทั้งหลายต่อไป นี่ก็คือศีล

ว่าถึงศีลนี้ โยมที่มาทำบุญในงานพิธี โดยปกติก็เป็นผู้ที่มีกาย วาจาเรียบร้อยสุจริตดีงามสุภาพอ่อนโยนเป็นต้น อยู่แล้ว เพราะฉะนั้น ก็ให้เพียงว่ามีจิตสำนึกระลึกไว้ว่า เราอยู่ในศีล ในเวลาที่มาร่วมพิธี การรักษาศีลก็จะไปเองเลย

ที่เล่ามาถึงตรงนี้ ขอทบทวนความเข้าใจอีกทีหนึ่งว่า งานทำบุญอย่างที่พูดมานี้ เป็นงานทำบุญของชุมชน ที่วัดของหมู่บ้าน หรือวัดของตำบลนั้นๆ ซึ่งทำกันเป็นประจำทุกวันพระตลอดปี ตั้งแต่ยุคใดสมัยใด ไม่ทราบ แต่ราว ๕๐ ปีมาแล้ว เมื่อบ้านเมืองเจริญแบบสมัยใหม่มากขึ้น กำลังของชุมชนที่จะมีงานทำบุญอย่างนั้น ลดถอยลงไป ประเพณีก็ลดลง โดยมีงานทำบุญที่วัดทุกวันพระ เฉพาะในพรรษาเท่านั้น

ที่พูดมาเมื่อกี้นั้น บอกว่าชาวบ้านมาทำบุญเลี้ยงพระ นี่คือนงานทำบุญมาถึงครึ่งวัน จบภาคเช้า ซึ่งเป็นเวลาของการทำทาน และที่เล่ามา ก็ได้เห็นกันแล้วว่า ในเวลาของทานนั่นเอง การรักษา ศีลหรือประเพณีศีล ก็ดำเนินไปด้วย แต่เหมือนจะเป็นแบบแฝง คือเป็นพฤติกรรมสำรวมที่ดำเนินไปในการทำทานนั่นเอง

ที่นี้ ต่อจากการทำทานสำรวมศีลในภาคเช้าแล้ว ชาวบ้านก็เตรียมตัวพร้อมสำหรับการทำบุญในภาคบ่าย นั่นก็คือการฟังเทศน์ ซึ่งเป็นจุดเป้าหมายตั้งใจรอ โดยที่ทั่วถึงเวลานั้น ก็ได้เลี้ยงพระเลี้ยงโยม มีกำลังพร้อมดีแล้วที่จะทำบุญในชั้นภาวนา

การฟังเทศน์นั้น เรียกเป็นทางการว่า “ธรรมสวณะ” แปลว่าการ ฟังธรรม เป็นการทำบุญชั้นภาวนาที่สำคัญ แต่โยมที่ใฝ่การบุญบางที ก็มองข้ามไป จะต้องย้ำกันไว้ มิให้ดูเบา

ทำบุญครบ ๓ ทั้งฟังธรรม ให้ได้ภาวนา

ในภาคบ่าย ขำระปิดกวาดจิตศาลาเรียบร้อยแล้ว จะมีพระธรรมเทศนา นิมนต์พระมาเทศน์ ให้โยมได้ฟังธรรม พระมา ขึ้นนั่งบนธรรมาสน์แล้ว ก่อนจะเทศน์ โยมขอศีล และสมาทานศีล เรียกง่าย ๆ ว่ารับศีลก่อน

บอกแล้วว่า ในภาคเช้า ที่ได้เลี้ยงพระ ทำทาน โยมก็รักษาศีลพร้อมไปด้วยแล้ว คราวนี้ถึงตอนฟังเทศน์ ทำไมไม่รับศีลกันอีก เรื่องนี้ก็พอจะอธิบายได้ว่า อย่างที่บอกแล้ว การประพาศีลในภาคเช้านั้น เป็นไปในเวลาทำทาน เหมือนแฝงอยู่ ไม่เด่นชัดออกมา คราวนี้ถึงตอนจะฟังเทศน์ทำภาวนา ก็ทำพิธีสาธิตแสดงให้ชัด บอกว่าตัวเรานี้ อยู่ในความประพาศีลเรียบร้อยแล้ว คราวนี้ก็มาทำการแสดงออกให้ปรากฏเป็นสัญลักษณ์ การสมาทานศีล-รับศีลนี้ มิใช่เป็นการประพาศีลหรือรักษาศีล ซึ่งได้ปฏิบัติเรื่อยมาอยู่แล้ว แต่เป็นการย้ำบอกออกมาว่า ตั้งแต่บัดนั้น จะรักษาศีลอย่างจริงจัง (ต่อออกไปจากที่ได้รักษามาแล้ว)

ตอนฟังเทศน์นี้ การมีศีลสำรวมกายวาจาให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย ยิ่งสำคัญถึงขั้นจำเป็นมาก เพื่อจะได้ไม่รบกวนการสดับไตร่ตรองธรรมของผู้อื่น รวมทั้งตนเองด้วย

สมาทานศีลจบแล้ว ก็ถึงภาวนา ภาวนาคืออะไร? คนสมัยนี้ไม่น้อยอยู่กับความเข้าใจผิด ติดในความหมายที่เพี้ยน ภาวนากลายเป็น อ่อนนอนปรารภนาบ้าง ท่องบ่นคำศักดิ์สิทธิ์พึมพำๆ บ้าง ผิดทั้งนั้น

พูดกันง่ายๆ ภาวนา แปลว่า เจริญ เช่น เมตตาภาวนา แปลว่า เจริญเมตตา ทำเมตตาให้มากขึ้นๆ

ในภาษาบาลีเอง ท่านก็ให้ความหมายกันไว้ บอกว่า “ภาวนาติ วฑฒนา” (เช่น *สังคณ.อ.๔๖๒*) ภาวนา คือ วัฒนา/พัฒนา แปลว่า เจริญ ทำให้เติบโต ขยาย เพิ่มพูน เริ่มตั้งแต่ ทำให้เป็น ทำให้มีขึ้นมา แล้วก็ทำให้มากขึ้น ทำให้เพิ่มให้ขยายเจริญงอกงามใหญ่โตขึ้น

ทีนี้ ในชุดทำบุญ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนานั้น ท่านแสดงแล้วว่า ภาวนา แยกเป็น ๒ คือ *จิตตภาวนา* – เจริญจิต, ทำจิตใจให้เจริญงอกงาม และ *ปัญญาภาวนา* – เจริญปัญญา, ทำปัญญาให้เจริญงอกงาม

แล้วอะไรเป็นการทำบุญชนิดภาวนา ทั้งจิตตภาวนา และปัญญาภาวนา ก็คือ *ธรรมเทศนา* – การแสดงธรรม เรียกสั้นๆ ว่า เทศน์ และ *ธรรมสวณะ* – การฟังธรรม หรือฟังเทศน์

พูดกว้างๆ ในด้านของญาติโยมประชาชน ธรรมเทศนา คือเทศน์ เป็นงานทำบุญของพระ, ธรรมสวณะ คือฟังเทศน์ ฟังธรรม เป็นการทำบุญของโยม แต่ที่จริง ทั้งพระและโยม ก็ควรทั้งเทศน์ และฟังเทศน์ ทั้งนั้น ตั้งแต่ในบ้านในครอบครัวไปทีเดียว

การฟังธรรมนั้น เป็นภาวนาอย่างแรก ที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำที่สุด อย่าไปนึกว่าจะภาวนา ต้องไปเข้าที่เงียบ แล้วไปนั่งหลับตาเงียบๆ หรือจมึนๆ อะไรทำนองนั้น นั่นไม่ใช่

การที่จะพัฒนา ก็ต้องรู้ต้องเข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร จะทำอะไร จะปฏิบัติจะศึกษาจะฝึกตนขึ้นไปอย่างไร จึงต้องฟังธรรมที่ท่านแสดงนำมาบอกมาสอนให้ ฉะนั้น หลักสำคัญของภาวนาที่พระพุทธเจ้าทรงเน้น จึงต้องเริ่มด้วยธรรมสวณะ คือการฟังธรรมนี้เสริมด้วยนำมาสนทนากัน ดังที่ทรงยกขึ้นแสดงในมงคลสูตร เป็นมงคล ๒ ใน ๓๘ ข้อ คือ *กาเลน ฌมมสุตฺตํ* – ฟังธรรมตามกาล แล้วก็ *กาเลน ฌมมสาธุกา* – ถกถ้อยสนทนาธรรมตามกาล

เช่นอย่างว่า เราไม่มีเวลา ต้องอยู่กับธุรการงานการ ประกอบอาชีพ ก็เอาแค่ ๗ วัน ไปฟังธรรมทีหนึ่ง แล้วไม่ใช่แค่ฟังธรรม ฟังแล้ว ก็มาธรรมสากัจฉา สนทนาธรรมถกเถียงอภิปรายกันด้วย เพื่อจะได้เจริญปัญญาพัฒนาขึ้นไปเรื่อยๆ

ธรรมสวณะนี้เป็นหนทางของการเจริญปัญญา เมื่อโยมทำบุญอุทิศทาง ก็พัฒนาเจริญขึ้นไป ทั้งในศีล สมาธิ และปัญญา แต่เมื่อตรัสแก่ชาวบ้าน ซึ่งมีชีวิตอยู่กับวัตถุมาก ก็ให้เริ่มที่ทาน เพื่อแบ่งปันกันเป็นฐานก่อน พอทานมาแล้ว ศีลคือการรักษากายวาจาสุจริต ไม่เบียดเบียนกัน ก็มาง่าย มาได้เลย

นี่แหละ สำหรับชาวบ้านซึ่งอยู่กับวัตถุมาก พระพุทธเจ้าทรงขึ้นต้นด้วยทาน ให้เป็นฐานของศีล เป็นตัวเอื้อให้ศีลมาง่าย แล้วก็พัฒนาจิตใจพัฒนาปัญญา รวมเป็นชุดว่า ทาน-ศีล-ภาวนา ส่วนพระไม่เน้นทาน ก็เข้าศีล ต่อสมาธิ ขึ้นปัญญาไปเลย

อย่างที่อาตมาได้เล่ามานี้ ในงานทำบุญที่วัดทุกครั้ง แต่โบราณมา ชาวบ้านทำกันให้ครบ ทั้งทาน-ศีล-ภาวนา และก็จะเห็นว่า ที่หมายสำคัญไปอยู่สุดท้าย ที่ภาวนา

ที่ศาลาวัด ชาวบ้านมากันแต่เช้า เริ่มด้วยทำบุญตักบาตร พระไปขึ้นนั่งบนอาสน์สงฆ์ แต่ที่ลานวัดมีบาตรตั้งเรียงไว้ โยมมาตักบาตรแล้ว ลูกศิษย์ก็ยกไปประเคนถวาย พระฉันภัตตาหาร แล้วญาติโยมเลี้ยงกัน ทำทานไปโดยสรวลกายวาจาอยู่ในศีล ภาคว่าหมดเวลาไปถึงจบเพลด้วย

ภาคบ่าย ถึงพิธีสำคัญ คือมีเทศน์ โดยพระแสดงพระธรรมเทศนา เรียกว่าว่าแสดงธรรม โยมทั้งหลายก็ได้ธรรมสวณะ คือฟังธรรม ซึ่งเป็นภาวนา อันเป็นที่หมาย

แต่ก่อนจะฟังธรรม ทำเป็นสัญลักษณ์ก่อน โดยสมาทานศีล ให้เห็นชัดว่าทำบุญครบทั้งศีลด้วยแล้ว พร้อมทั้งให้คำมั่นว่าจะตั้งตนอยู่ในศีลต่อไป โดยรักษาความประพฤติดอกการกิริยากายวาจา ให้เกื้อต่อการที่จะฟังธรรมที่เป็นภาวนา

ย่ำฟังธรรม ให้สมความสำคัญของภาวนา

เป็นอันว่า ศีลต้องเป็นพื้นฐานอยู่ก่อน ทานให้กำลังและทำให้ร่างกายพร้อม โดยมีเรี่ยวแรงที่จะฟังธรรม

การได้ฟังธรรมนั้นสำคัญขนาดไหน พระพุทธเจ้าถึงกับเสด็จพระดำเนินพระบาทเปล่าไปเมืองหนึ่ง เพื่อจะได้โปรดแสดงธรรมแก่ชาวนากสิกรคนเดียว

ชาวนาคณนั้นได้ยินว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาที่ตัวเมืองหรือตัวอำเภอนั้น ตัวเขาเองไม่รู้หรือว่าพระองค์เสด็จมาเพื่อโปรดเขา พอถึงวันนั้น วัฬวย เขาต้องเที่ยวตามหาหน้อยแทบตาย กว่าจะได้วัวมา แต่ใจก็ตั้งไว้มันว่าจะต้องไปเฝ้าพระพุทธเจ้าให้ได้พอหาจนพบ ได้วัวมาแล้ว ทั้งๆ ที่หน้อยมากนั้นแหละ ก็ไม่ยอมหยุดพัก รีบเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าก็ทรงรอเขา ยังไม่ทรงแสดงธรรม จนกระทั่งชาวนาคณนี้ไปถึง พอเขามาถึง พระองค์ทรงทราบว่าเขาเหน็ดเหนื่อย พระองค์ก็ตรัสบอกอุบาสกอุบาสิกาให้จัดอาหารมาให้คนนี้กินก่อน พอเขากินอิ่มเรียบร้อยแล้ว สบายกาย ใจพร้อมดีแล้ว พระองค์จึงทรงแสดงธรรมให้เขาฟัง

ที่เล่ามานี้ เห็นไหม นี่คือการทำให้ร่างกายของเขามีกำลัง เป็นต้นพร้อมที่จะฟัง แล้วศีลก็ทำให้สภาพความเป็นอยู่ดำรงอยู่ ซึ่งเป็นบรรยากาศของที่ประชุมนั้นสงบสบาย เช่นไม่ต้องระแวดระวังอันตราย นี่ก็พร้อมแล้ว ทีนี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรม

ทางฝ่ายฆราวาสนั้น เมื่อได้ฟังธรรม ก็ได้เจริญจิตเจริญปัญญา คือเป็นภาวนา ทั้งจิตตภาวนาและปัญญาภาวนา ตั้งแต่มีใจปราโมทย์ เบิกบาน แจ่มใส แล้วก็รู้เข้าใจธรรม

เพราะฉะนั้น ในการทำบุญกันนี้ จึงควรทำให้ครบ แต่ที่ทำกันมานั้น บางทีมองแค่เป็นพิธี แล้วก็ทำไปๆ เข้าไม่ถึงความหมาย ไปๆ มาๆ ในเมืองไทยนี้ เกือบจะอยู่กับแค่นั้น ศีลก็ไม่ได้สนใจ ไม่เห็นความหมาย ถึงเวลาสมาทานศีล ก็ทำไปอย่างนั้นเอง ทำปากมูบมิบๆ ไม่เอาใจใส่ ไม่รู้ความหมายว่า ที่สมาทานนั้น เป็นการเตือนตัวเอง และเป็นการสำคัญให้อยู่กับหลักในการดำเนินชีวิต แล้วก็มองไปไม่ถึงภาวนา ไม่ใส่ใจที่จะฟังธรรม ก็เลยไม่รู้ตั้งแต่ว่า ทานนั้นให้อย่างไรจึงจะถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้

พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ถ้าถือพระพุทธศาสนาพราๆ ผิวเผินอย่างนี้ ก็เจริญในธรรมไปได้ยาก อยู่แค่กับทานที่มุ่งจะได้ ไปที่ศีลก็แค่เอ่ยปาก แล้วก็ภาวนาที่เพี้ยนไป ไม่ได้เจริญจิตใจไม่พัฒนาปัญญา

จะต้องย้ำความสำคัญของการฟังธรรม แสวงหาความรู้ธรรม ในพุทธศาสนานี้ วันอุโบสถ หรือวันพระ ก็คือวันฟังธรรม จึงเรียกว่าวันธรรมสวนะ

การไปที่อุโบสถนั้น จุดสำคัญอยู่ที่จะได้ฟังธรรม ไม่ใช่แค่ไปรักษาศีล ๘ ไม่ใช่อยู่กันแค่ศีล ที่รักษาศีลนั้นเพื่ออะไร ก็เพื่อจะได้พร้อมที่จะเจริญจิต เจริญปัญญา ที่เรียกว่าจิตตภาวนา และปัญญา ภาวนานี้แหละ เพราะฉะนั้น จะต้องไปกันให้ถึงภาวนา โดยเฉพาะจุดเน้นที่เป็นประเพณีกันมา คือให้มีธรรมสวณะ ได้แก่การฟังธรรมนี้ แต่มีความโน้มเอียงไปในทางที่ว่า ธรรมสวณะที่เป็นเรื่องสำคัญมากนี้ จะถูกทอดทิ้งไป

สมัยก่อนไม่นานนักนี้ โยมที่หัน ก็ได้เห็นกันว่า ทางราชการมีการประกาศว่า วันนี้เป็นวันธรรมสวณะ คือที่เรียกว่าวันพระนั้น ราชการหันไปเรียกตามพระพุทธเจ้าว่า “วันธรรมสวณะ” คือวันฟังธรรม และจัดรายการมีเทศน์ หรือมีธรรมบรรยาย ให้คนได้ฟังธรรม เพื่อให้เจริญจิตเจริญปัญญา

ที่นี้ เมื่อคนฟังได้ความรู้จากธรรมสวณะแล้ว ไปธรรมสากัจฉา ถกถ้อยสนทนาอภิปรายกัน ก็เจริญปัญญายิ่งขึ้นไป พาให้การปฏิบัติในทาน ศีล ภาวนา เจริญก้าวหน้าต่อไป

เป็นอันว่า ที่มาทำบุญกันวันนี้ โยมได้ทำได้แสดงออกเป็นรูปธรรมที่สื่อครบบุญทั้ง ๓ อย่าง คือ ทาน ศีล ภาวนา

ด้านทาน ก็จัดไทยธรรมถวายพระ ด้านศีล ก็อยู่ในอาการสำรวมกายวาจา และรับศีลเป็นการส่ำทับเจตนาแล้ว จนมาถึงภาวนา ด้วยการฟังธรรม ซึ่งเป็นกิจสำคัญที่จะพาให้ได้เจริญจิตใจ และเจริญปัญญา

เอาละ ที่มาทำบุญกันนี้ เรียกกันว่าเป็นพิธี ที่จริงนั้น พิธีก็คือวิธี เมื่อเพลง ว เป็น พ วิธีก็กลายเป็นพิธี แล้วไปๆ มาๆ พิธีกลายเป็นเรื่องไม่สำคัญ อย่างที่พูดว่า ทำกันเป็นพิธี

ที่จริงนั้น พิธี คือวิธี ได้แก่ วิธีปฏิบัติที่จะให้ลุล่วงจุดหมาย หรือทางปฏิบัติที่จะให้บรรลุผลที่มุ่งหมาย อย่างที่ได้พูดกันมาแล้ว นั้น แต่ไปๆ มาๆ พิธีเพี้ยนไป กลายเป็นเรื่องของรูปแบบ ที่ทำกัน พอให้เห็นว่าเป็นอันได้ทำ หรือพอให้เห็นเป็นการงดงาม แล้วก็จบ

เพราะฉะนั้น อย่าให้เป็นการทำเป็นพิธี ในความหมายอย่าง ที่ได้ว่าเมื่อทำนั้น ไม่ใช่เป็นแค่รูปแบบ หรือพอให้ดูงดงามแล้วก็จบ แต่ต้องทำให้ได้ผลจริง สมตามวัตถุประสงค์ของการทำบุญทั้ง ๓ อย่าง ดังที่ได้กล่าวมา

วันนี้ ที่ว่าพระโยมมาทำบุญบำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน อุทิศ ถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงนั้น โยมทั้งหลายมีใจเป็นบุญเป็นกุศล ทุกท่านทุกคนมีจิตมุ่งไปที่การทำเพื่อพระองค์ ก็ทำบุญกันให้สมบูรณ์ตาม ความหมายที่ได้กล่าวมา แล้วบุญนั้นก็เกิดผลจริงจิ่ง ครบตาม หลักการทำบุญทั้ง ๓ ประการ ดังที่ได้กล่าวมา

ระลึกพระคุณ ใน ๒ พระสถานะ

ขอพูดประกอบนิดหน่อยเกี่ยวกับพิธีวันนี้ เรียกว่า “พิธี บำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน” แต่เมื่อบำเพ็ญกุศล ๕๐ วัน ที่วัดนี้เรียกว่า “ปัญญาสมาจาร” แล้วทำไมวันนี้ไม่เรียกว่า “สตมวาร”

เรื่องนี้ ขอบอกเป็นความรู้ว่า มหาเถรสมาคมให้เรียกพิธีวันนี้ ว่า “สตมวาร” แต่เอกสารของราชบัณฑิตยสภาออกมา เรียกว่า “บำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน” คราวนี้ที่วัดใช้คำนี้

จึงเป็นอันว่า ที่วัดนี้ สำหรับพิธีบำเพ็ญกุศล ๕๐ วัน ใช้คำของมหาเถรสมาคม แต่สำหรับพิธีวันนี้บำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน ใช้คำของราชบัณฑิตยสภา โยมก็จึงได้ครบทั้ง ๒ อย่าง

ณ โอกาสนี้ พระโยมมาประกอบพิธีบำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน อุทิศถวายแด่สมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง ด้วยความรำลึกพระคุณของพระองค์ ที่ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ เพื่อประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติแก่ประชาชนบนแผ่นดินไทยนี้ มากมายเป็นเวลายาวนาน

การที่พระราชราชมารุทำบุญบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายนั้น ในประการแรก ก็ด้วยมองเห็นความหมายในสถานะที่ ๑ ว่าพระองค์ทรงเป็นองค์แทนสื่อไปถึงสถาบันพระมหากษัตริย์

ในความหมายนี้ พระคุณนั้นเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่ยั่งยืนยาวนาน มาตลอดเวลาเป็นพันปี ดังที่รู้กันดีว่าพระราชามหากษัตริย์ได้กอบกู้อิสรภาพ แล้วก็ดำรงรักษาประเทศชาติให้มั่นคงสืบต่อมา และทะนุบำรุงให้เจริญก้าวหน้า ตลอดกาลเวลายืดยาวนานมาจนถึงบัดนี้ ทำให้ประเทศชาติของเรา คือแผ่นดินไทยนี้ เกษมสันต์มั่นคงยืนยงดำรงสถาพรยั่งยืนมาอย่างที่เราได้เห็นอยู่ต่อหน้าในปัจจุบัน

พระคุณในความหมายด้านที่หนึ่ง ในพระสถานะที่ทรงเป็นองค์สื่อแทนสถาบันพระมหากษัตริย์นี้ เป็นเรื่องของอดีตที่สืบมายาวไกล พระคุณนั้นจะมีอย่างไร ก็เป็นด้านหนึ่งที่จะบรรยายกันไป ซึ่งมีมากมายสุดพรรณนา

เมื่อเราระลึกถึงพระองค์ ก็ระลึกไปถึงสถาบัน อันมีองค์พระมหากษัตริย์ในอดีตมากมาย ซึ่งได้ทรงสืบสายประเทศชาตินี้ให้ดำรงสืบทอดมา เช่นว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ในยุคสุโขทัย พระนเรศวรมหาราช ในสมัยอยุธยา พระเจ้าตากสินมหาราช แห่งกรุงธนบุรี พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ต้นยุครัตนโกสินทร์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงนำประเทศเข้าสู่สมัยใหม่ เป็นอาทิ เมื่อระลึกถึงสมเด็จพระพันปีหลวง พระองค์เดียว ก็ระลึกไปได้ถึงทุกพระองค์ตลอดทั้งหมดนั้น โดยระลึกเห็นพระคุณกว้างขวางยาวไกลอย่างนี้ เมื่อทำบุญอุทิศถวายแด่องค์พระราชชนนีพันปีหลวง ก็ได้อุทิศถวายแด่สถาบันพระมหากษัตริย์ทั้งหมดด้วย

พร้อมกันนั้น ก็จะได้เตือนใจตัวเรา ให้ระลึกถึงประวัติศาสตร์ มองเห็นความเป็นมาของประเทศชาติของตน และจิตใจของเราก็จะมีหลัก ที่ทำให้เข้มแข็งมั่นคงในความดีงามที่เป็นคตินิยมของส่วนรวม

ประการต่อไป การที่ญาติโยมประชาชนมาทำบุญบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายสมเด็จพระราชชนนีพันปีหลวง ก็ด้วยมองเห็นพระคุณของพระองค์ ตามความหมายในพระสถานะที่ ๒ ที่เป็นส่วนเฉพาะของพระองค์

สมเด็จพระราชชนนีพันปีหลวงนั้น ได้ทรงดำรงอยู่ในราชสมบัติมายาวนาน และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนมากมาย อาตมาเป็นพระไปไหนๆ ไม่ได้ทั่วถึง จึงไม่รู้ได้เห็นอะไรมากมาย แต่ก็ได้ยินอย่างที่ว่าท่านก็ได้ยินอยู่ในเรื่องที่เราเห็นกันง่าย อย่างศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ ที่บางไทร ซึ่งได้ตั้งมาตั้งแต่ปี ๒๕๑๙ และได้ทำประโยชน์มากมาย พร้อมทั้งขยายประโยชน์ไปในที่อื่นๆ

การส่งเสริมศิลปาชีพนี้ มีความหมายสำคัญ เป็นตัวอย่างที่แสดงว่าพระองค์ทรงระลึกถึงประชาชนทั่วไป และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เน้นลงมาถึงชาวบ้าน ที่เป็นพื้นฐานของแผ่นดิน ก็คือประชาชนพื้นถิ่นหมู่บ้าน ที่เป็นฐานรองรับประเทศนี้เอง

ถ้าไม่มีประชาชนตั้งต้นจากคนพื้นถิ่นขึ้นมา ประเทศก็อยู่ไม่ได้ พระองค์ทรงระลึกถึงประชาราษฎร์ดังที่ว่า จึงได้ทรงตั้งโครงการต่างๆ ขึ้นมา เพื่อจะได้ทำประโยชน์แก่ประชาชน โดยเฉพาะที่สำคัญขั้นมูลฐานว่า ประชาชนคนพื้นถิ่นหมู่บ้านทั้งหลาย จะอยู่ดี ก็ต้องมีอาชีพในวิสัยของทุนที่จะดำเนินไปได้ไม่ยาก จึงได้ทรงจัดทรงส่งเสริมอาชีพอย่างนั้นๆ ขึ้นมา

“พระเจ้าอยู่หัวเป็นน้ำ ฉันจะเป็นป่า”

แผ่นดินไทยนี้ ขึ้นชื่อลือเลื่องมาแต่ไหนแต่ไรว่าเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง แต่แล้วอยู่มา ย้อนหลังไปก่อนศตวรรษ เกินกว่า ๕๐ ปีก่อนนี้ คนไทยมากมายคงจะหลงไปว่าเมืองไทยอุดมสมบูรณ์ มีป่าใหญ่มากมาย เต็มไปด้วยพืชพรรณพฤกษาพร้อมสรรพจะตัดจะโค่นเอาไปขาย จะได้เงินทองมากมายร่ำรวยกันใหญ่โต ก็เลยกลายเป็นยุคที่คนไทยตัดไม้ทำลายป่ากันยกใหญ่ แล้วเมืองไทยก็ประสบภัยแห่งความแห้งแล้งหลายถิ่นกว้างไกล

น้ำกับต้นไม้ขึ้นอาศัยกัน หล่อเลี้ยงกัน เมื่อน้ำดี ต้นไม้ก็เจริญเติบโต เมื่อป่ามีต้นไม้งอกงามมากมายใหญ่โต ป่าก็เรียกฝนเรียกน้ำมา และดูดซึมเก็บรักษาน้ำไว้ให้อย่างดี น้ำกับต้นไม้ อุทกธารากับพฤษาป่าไม้นั้น อาศัยหนุนเสริมกันและกัน

จากการตัดไม้ทำลายป่ากันอย่างกว้างขวางมากมายเมื่อครั้ง
ก่อนศตวรรษก่อนนี้ดังที่ว่า หลายถิ่นบนผืนแผ่นดินไทยนี้ ได้
กลายเป็นที่รกร้างแห้งแล้ง

กำหนดนับง่าย ๆ ใกล้เคียง พ.ศ. ๒๕๐๐ ที่ชาวบ้านเรียกว่ากึ่ง
พุทธกาล ประเทศไทยได้เริ่มสร้างแหล่งน้ำสำคัญเป็นเขื่อนใหญ่โต
เพื่อแก้ปัญหาน้ำแล้ง น้ำท่วม และก็เป็นช่วงเวลาเริ่มแรกที่ในหลวง
รัชกาลที่ ๙ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในชนบท
ห่างไกล ในถิ่นทุรกันดาร ทรงทราบทั่วถึงทุกข์สุขของประชาชน
เป็นพระราชกรณียกิจที่ดำเนินสืบมายาวนานแทบตลอดรัชกาล
พร้อมด้วยการเกิดขึ้นของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
มากมาย เพื่อแก้ไขความเดือดร้อนขาดแคลน และสร้างเสริมความ
พอเพียงเพื่อความเป็นอยู่ผาสุกของประชาชน

ในเรื่องน้ำที่สำคัญยิ่งนี้ ได้ทรงชวนขยายเพียรจริงจังตั้งแต่ใน
ชั้นทรงมีพระราชดำริคิดค้นไปจนถึงประดิษฐ์นวัตกรรมแปลกใหม่
ขึ้นมาได้สำเร็จ จึงได้ทั้งพระราชทานฝนหลวง และทรงสร้างแหล่ง
น้ำ ตั้งแต่เขื่อนใหญ่ ลงไปถึงฝาย และอ่างเก็บน้ำเล็กๆ ย่อมๆ ใน
ชนบทถิ่นป่าเขาหลากหลาย กระจายทั่วไป ได้เกิดมีโครงการแก้มลิง
เพื่อบริหารจัดการน้ำ ที่จะแก้จفافกันอุทกภัย ควบคุมการระบายน้ำ
จากแม่น้ำลำคลองต่างๆ บำบัดน้ำเน่าเสีย ลงมาจนถึงว่าทรงให้
กำเนิดกังหันน้ำชัยพัฒนา รวมแล้วคือเพื่อจะให้ประชาชนมีน้ำที่จะ
กินใช้ให้เป็นอยู่ดีโดยสวัสดิ์

ในช่วงกาลที่ผ่านมา ประชาชนได้ยินว่า มีพระราชดำรัส ที่
สมเด็จพระพันปีหลวง ตรัสแก่ราษฎร บ้านถ้ำดัว อ. สองดาว จ.
สกลนคร เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ ว่า

“พระเจ้าอยู่หัวเป็นน้ำ ฉันจะเป็นป่า ป่าที่ถวายความ
จงรักภักดีต่อน้ำ พระเจ้าอยู่หัวสร้างอ่างเก็บน้ำ ฉันจะสร้างป่า”

ตรงนี้สำคัญนัก ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ทรงเป็นน้ำ สมเด็จพระ
ราชชนนีพันปีหลวงจะทรงเป็นป่าไม้ และนี่คือจุดเริ่มต้นของ
“โครงการปาร์กน้ำ” ตามพระราชดำริที่ทรงมุ่งหมายให้คนอยู่ร่วมกับ
ป่าได้อย่างเกื้อกูลกัน

พระองค์ทรงให้ราษฎรผู้ยากไร้เข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกและ
ดูแลป่า พร้อมจัดสรรที่ทำกินและอาชีพเสริม โดยพระราชทานพระ
ราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อจ้างแรงงานชาวบ้านเป็นรายเดือน เพื่อให้
พวกเขามีรายได้โดยไม่ต้องตัดไม้ขายอีกต่อไป

น้ำนั้นสำคัญนัก เป็นชีวิตเลยทีเดียว จากนั้น ต้นไม้ป่าไม้พืช
พันธุ์ธัญญาหารจึงเกิดมีขึ้นได้ และเมื่อมีพืชพันธุ์พฤษา บรรดา
มนุษย์และสัตว์จึงเกิดมีและดำเนินชีวิตเป็นอยู่ได้ ความเจริญออก
งามอุดมสมบูรณ์หลากหลาย อาศัยน้ำและพืชพรรณทั่วทั้งนั้น

สังคมมนุษย์นี้ จะดำรงอยู่ จะเจริญไปได้ ไม่พื้นที่จะต้องมีน้ำ
และอาศัยต้นไม้พืชพันธุ์ธัญญาหารทั้งนั้น ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ทรง
ดำเนินพระราชกรณียกิจ ที่เป็นการจัดสรรในเรื่องน้ำนั้นนับว่าทั่วทั้ง
ผืนแผ่นดินไทย และสมเด็จพระราชชนนีพันปีหลวงก็ได้ทรงสาน
เสริมงานพฤษาป่าไม้ที่เจริญงอกงามขึ้นไปได้ด้วยน้ำนั้น

ตามหลักพระศาสนา การปลูกสวน ปลูกป่า ขุดบ่อ ขุดสระ
สร้างแหล่งน้ำ เป็นการทำบุญอย่างสำคัญ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้
แต่คนแทบจะไม่พูดถึงไม่นึกถึง ขอให้ดูที่ตรัสไว้ (ส.ส.๑๕/๑๔๖/๔๖) ว่า

อารามโรปา วนโรปา เย ชนา เสดุการกา
ปปัญจ อุทปานญจ เย ททนต์ อุปสุสย
เตสั ทิวา จ รตโต จ สทา **บุญ** ปวทุตติ

ชนเหล่าใด ปลุกสวน ปลุกป่า (ทำถนนหนทาง) สร้าง
สะพาน ให้บริการน้ำดื่ม ขุดบึงบ่อสระน้ำ ให้ที่พักอาศัย;
บุญของชนเหล่านั้น ย่อมเจริญงอกงามทุกเวลา ทั้งคืนทั้งวัน

คนจะทำบุญ นึกถึงให้ทาน ก็คือช่วยให้ประโยชน์แก่ชีวิตของ
คนอื่น นี่ปลูกต้นไม้ สร้างแหล่งน้ำ ก็คือทำ คือให้ อยู่ตลอดทุกเวลา

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงถือนโยบายธรรมวิชัย ก็ทรงสร้างเสริม
ประโยชน์สุขแก่ประชาชน ตั้งตั้งแต่บุญพื้นฐานอันนี้ ดังความในศิลาจารึก
ของพระองค์ เช่นใน **จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๗** ว่า

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรวทศิฯ ตรัสไว้ดังนี้:

...ตามถนนหนทาง ทั่วๆ ก็ให้ปลูกต้นไม้ขึ้นไว้ เพื่อจักได้
เป็นร่มเงาให้แก่สัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย ให้ปลุกสวนมะม่วง
ให้ขุดบ่อน้ำสระน้ำไว้ ทุกระยะ ๘ กม. ให้สร้างที่พักคน
เดินทางไว้ และให้สร้างช่างเก็บน้ำจำนวนมากมายกขึ้นในที่
ต่างๆ เพื่อการใช้ประโยชน์ของสัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย

ทำงานบุญบำเพ็ญประโยชน์กันไป แผ่นดินถิ่นอาศัย จะได้ร่มฉัย

คนมากมายนี้ถือว่า “บุญ” คือความดีงาม ได้แค่นั้นก็จบ จึง
ต้องย่ำต้องทวนกันไว้ว่า บุญ คือ ความดีงาม การทำความทำการที่
ดี ที่งาม เป็นคุณ เป็นประโยชน์ ซึ่งทำให้ชีวิตจิตใจเฟื่องฟูงอกงาม
ขึ้นไป

ที่นี้ การทำบุญขั้นพื้นฐาน คือการปลูกสวน ปลูกป่า สร้างแหล่งน้ำ อย่างที่ตรัสไว้นั้น เมื่อทำได้ดี ก็จะมีเจริญงอกงาม เกิดเป็นสภาพที่ดีงามเกื้อกูลน่าชื่นชมรื่นรมย์แก่ชีวิตจิตปัญญา เรียกว่า “รมณีย์”

ภาวะรมณีย์นี้ ในพระพุทธศาสนาถือว่าสำคัญมาก การที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ร่มพระศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ก็เพราะว่า ระหว่างที่ทรงค้นคว้าแสวงโพธิปัญญา ได้เสด็จมาถึงอรุเวลา คือถิ่นที่หรือตำบลนั้น ทรงพบว่าเป็นถิ่นแดนรมณีย์ จึงตกลงพระทัยประทับอยู่เป็นที่พักอาศัยเพื่อทรงบำเพ็ญค้นคว้า จนได้บรรลุโพธิญาณที่นั่น อันถือว่าเป็นที่ตั้งต้นของพระพุทธศาสนา

ถิ่นแดนรมณีย์นั้นเป็นที่วิเศษ ที่พระพุทธเจ้าตรัสเป็นอุปมาสำหรับนิพพาน อันเป็นปรมาตม์ คือประโยชน์ที่หมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ (ส.ข.๑๗/๑๙๗/๑๓๒) ที่ว่า

สโม ภูมิภาโค รมณียติ โข ติสฺส นิพฺพานสฺเสตฺตํ อธิวจฺนํ.

ดูกรติสสะ คำว่า ‘ภูมิภาโคเรียบป็นอันรมณีย์’ นี้แล เป็นชื่อแห่งนิพพาน

ภาวะรมณีย์นั้น มีความสำคัญโยงมาถึงแผ่นดินรัตนโกสินทร์นี้ เนื่องด้วยเรื่องของมขมาณพผู้ทำบุญแห่งการทำแผ่นดินถิ่นอาศัยให้รมณีย์ ที่นับถือเป็นต้นกำเนิดของท้าวสกกะ องค์อินทร์ ผู้ทรงประทานกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ท้าววิษณุกรรมสรรค์สร้าง ตามส่วนแห่งนามที่ว่า “สกกะทตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” พุดง่าย ๆ ว่าสร้างกรุงเทพฯ ที่เป็นเมืองพระอินทร์ประทาน

ท้าวสกกะ คือพระอินทร์นั้น เรียกพระนามตามชื่อของมขมาณพ ว่า มขวา หรือมขวาน (เช่นในกรุงเทพฯ มีสะพานชื่อว่า “ม้ขวานรังสรรค์” แปลว่า สะพานที่พระอินทร์สร้าง)

มฆมาณพถือข้อปฏิบัติประจำตัวตลอดชีวิต ๗ ข้อ เรียกว่า
วัตรบท ๗* คือ

๑. เลี้ยงดูมารดาบิดา ตลอดชีวิต
๒. เคารพผู้ใหญ่ในตระกูล ตลอดชีวิต
๓. พุดคำสุภาพอ่อนโยน ตลอดชีวิต
๔. ไม่พูดส่อเสียด (พูดแต่คำสมานสามัคคี) ตลอดชีวิต
๕. ชอบเผื่อแผ่แบ่งปัน ปราศจากความตระหนี่ ตลอดชีวิต
๖. มีวาจาสัตย์ ตลอดชีวิต
๗. ไม่โกรธใคร ตลอดชีวิต ถ้าแม้เกิดความโกรธขึ้น ก็ระงับได้จับปล้น

มฆมาณพทำบุญอะไร? พุทธสันๆ ว่าทำถีนให้รมณีย์ เริ่มด้วย
ดูแลรักษาบริเวณและลานหมู่บ้านให้สะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย
ตั้งแต่ให้ปลอดขยะ ทำถนนหนทางให้สะดวกปลอดภัย ขุดบ่อน้ำ
ทำสระโบกขรณี สร้างสวนปลูกต้นไม้ดอกต้นไม้ผล สร้างศาลาที่พัก
คนเดินทาง ตลอดจนศาลาที่พักคนเจ็บไข้

การทำบุญ ทำประโยชน์ หรือบำเพ็ญประโยชน์ของมฆ
มาณพนั้น เขาริเริ่มทำขึ้นด้วยฉันทะของตนเอง และก็ได้ชวน
หรือเรียกร้องใคร แต่เมื่อทำจริงจึงโดยอาการสงบไปเรื่อย ต่อมาก็
มีคนเห็นคุณค่าแล้วมาขอร่วมด้วย จนกลายเป็นกลุ่มนักทำบุญ
หรือคณะผู้บำเพ็ญประโยชน์คณะใหญ่มีจำนวน ๓๓ คน

มฆมาณพนี้แหละ ที่มาเป็นท้าวสักกะ คือพระอินทร์ ผู้
บัญชาให้พระวิษณุกรรมสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ แล้วประทานมา
ตามคำบอกว่า “สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” ที่เป็นส่วนหนึ่ง
แห่งนามของกรุงรัตนโกสินทร์นี้

* สัตต วตฺตปทานิ เช่น ส.ส.๑๕/๙๐๖/๓๓๕; แต่ฉบับอักษรพม่า เป็น สัตต วตฺตปทานิ (พรตบท ๗)

เรื่องเป็นมาอย่างนี้ จึงปรากฏในพระราชปุจฉาของรัชกาลที่ ๑ ที่ทรงถามคณะสงฆ์ มีเรื่องของพระอินทร์มากหน่อย โยงไปถึง มหรรณพ แต่คนไทยลืมไปแล้วแทบหมดสิ้น

จำได้เลาๆ เมื่อครั้งที่อาตมายังเป็นสามเณรเล็กๆ มีงาน เทศน์ประจำปีที่สำคัญ นอกจากเทศน์มหาชาติ เรื่องพระเวสสันดร แล้ว มีเรื่องที่หย่อนลงมา เรื่องพระเวสสันดรนั้น เป็นขั้นเรื่องของ หลวง ใหญ่มาก แต่อันนี้เป็นเรื่องของชาวบ้าน ย่อมลงมา แต่อย่าง ที่ว่านั้น นึกได้ไม่ชัดเสียแล้ว พยายามสืบสาวนึกและค้นเท่าไรก็ยัง ไม่ได้ความแน่ชัด ได้แค่คล้ายคล้ายคล้าว่าน่าจะเป็นเรื่องวัตร บท ๗ ของพระอินทร์ ซึ่งก็คือเรื่องการทำบุญของมฆมาณพ ผู้ทำ ถิ่นให้รมณีนี้อย่าง

เรื่องว่าจะเป็นงานเทศน์ประจำปีไหมนั้น ยังไม่มั่น แต่ที่แน่ๆ คือหลวงพ่อบ้านกร่าง ถ้าท่านยังอยู่ถึงเวลานี้ ก็มีอายุสัก ๑๒๐ ปี เมื่อครั้งอาตมายังเป็นเณรเล็กๆ เวลาพระใหม่มารับโอวาท และ เมื่อพบกับญาติโยมหมู่ใหญ่ ท่านชอบพูดชอบเล่าเรื่องมฆมาณพ สอนคนหนุ่มสาวจนถึงผู้ใหญ่ให้ประพฤติดี และให้ขยันทำ ประโยชน์ โดยสามัคคี อย่างมฆมาณพกับพวกของเขานั้น

ถ้าเยาวชนเมืองไทยนี้มีความประพฤติส่วนตัวทำได้ อย่าง ที่ว่าไว้ในวัตรบท ๗ ประการ และมีสมานฉันท์ร่วมใจกัน สร้างสรรค์ทำประโยชน์แก่ชุมชน พัฒนาถิ่นของตนให้รมณีย์ เป็นที่น่าภูมิใจ ก็จะเป็นบุญของประเทศไทย ให้มั่นใจได้ว่า สังคมจะเข้มแข็งสงบสุขเจริญมั่นคง

มีบึงบ่อคลองสระนทีที่อุดม ทำสวนป่านาไรให้สมบูรณ์ เมืองไทยจะได้สมนามว่าเป็นแดนดีบุรุษ

การทำบุญที่ได้พูดมามากมาย ที่จะทำถนัให้มณีนัน ว่าโดย
สาระ หรือแก่นของเรื่อง ก็อยู่ที่องค์ประกอบสำคัญอันจะต้องมีต้อง
เป็น ข้อที่นับว่าสำคัญที่สุด ถือได้ว่าอยู่ในชั้นจำเป็น ๒ อย่าง ก็คือ น้ำ
กับป่า หรือสายชล กับต้นไม้ ดังที่พระพุทธเจ้า ครั้นยังเป็นพระโพธิสัตว์
ได้ตรัสเมื่อทรงพบถนัอรุเวลาเสนานิคม ริมฝั่งน้ำเนรัญชรา ที่ตกลง
พระทัยเสด็จประทับเป็นที่ทรงบำเพ็ญเพียรจนได้ตรัสรู้ ดังพระพุทธ
ดำรัสที่ตรัสในวาระนั้น (เช่น ม.ม. ๑๒/๓๑๙/๓๒๓) ว่า

“รมณีย โวต ฐมิภาโค” - ผืนแผ่นดินถนันี้ รมณียจริง
หนอ มีไพร่สนที่ร่มรื่น น้ำขึ้นบาน ทั้งมีแม่น้ำไหลผ่าน น้ำ
ใส เย็นชื่นใจ...

ภิกษุทั้งหลาย เวานั้นแล ได้นั่งลงแล้ว ณ ที่นั้น โดยตก
ลงใจว่า ‘ที่นี่ละ เหมาะที่จะบำเพ็ญเพียร’

พร้อมกันนั้น นั่นก็คือสภาวะ ที่ในหลวง ร. ๙ และสมเด็จพระ
บรมราชชนนีพันปีหลวง ได้ทรงเพียรบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในการ
สรรค์สร้าง และบำรุงรักษา

องค์ความพร้อมของภาวะมณีนันนี้เป็นเรื่องที่สำคัญ เรียกว่า
เป็น “สมบัติ” ท่านแสดงเป็นหลักไว้ในคัมภีร์หลายแห่ง (เช่น อ.๒.๓๔๖)
ที่เป็นข้อใหญ่นับได้ ๔ อย่าง โดยมีน้ำ กับต้นไม้ เป็นสมบัติแรก คือ

๑. **น่ายุทธสมบัติ** (“น่ายา-ร่มเงา + ยุทธ-น้ำ”) คือ พร้อมด้วย
ร่มไม้ และสายน้ำ คือ มีทั้งแหล่งน้ำ และหมู่ไม้ให้ร่มเงา หรือว่ามี
น้ำอุดม ร่มรื่นด้วยพุกษา ดังที่ได้ว่าแล้วนั้น

ได้สมบัติข้อแรกนี้แค่ข้อเดียว หลายคนบอกว่าเท่านี้ก็เพียงพอประกันชีวิตว่าอยู่ได้แน่แล้ว ไม่อดตาย และนี่ก็รับกับหลักการทำบุญตามพระพุทธดำรัส ที่ได้บอกไปแล้วเมื่อตอนที่ว่า “อาหารมโหฬาร...ปณญ ชุทปานญจ...สทา ปุณณํ ปวทุตติ.” ปลุกสรวง ปลุกปราสาท...ให้บริการน้ำดื่ม ชุดบึงบ่อสระน้ำ...บุญจะเจริญงอกงามทุกเวลา

เมื่อได้สมบัติของธรรมณียข้อที่ ๑ มีน้ำอุดม ร่มรื่นด้วยพฤกษา เป็นแกนเป็นฐานแล้ว ก็ทำบุญให้ธรรมณียพร้อมยิ่งขึ้นไป อย่างที่พวกมฆมาณพได้ทำ ด้วยการดูแลทำความสะอาด กำจัดขยะ จัดสภาพถิ่นให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ตลอดจนทำถนนหนทางให้พร้อมให้สะดวกปลอดภัย นั่นก็คือเป็นสมบัติข้อต่อไป ที่ท่านว่าไว้ ได้แก่

๒. **ภูมิภาคสมบัติ** พร้อมด้วยภูมิประเทศ คือ พื้นถิ่น บริเวณเป็นทัศนีย สะอาด เรียบรื่น น่าดู น่าเดิน ปลอดภัย น่าชื่นชม พร้อมด้วยสายลม และแสงแดดพอดี ท้องฟ้าแจ่มใส ไร้หมอกควัน

๓. **คมนาคมนสมบัติ** พร้อมด้วยคมนาคม เช่นว่า ไม่ใกล้เกินไป ไม่ไกลเกินไป เดินทางปลอดภัย ไปถึงได้สะดวก

๔. **บุคคลสมบัติ** พร้อมด้านบุคคล คือ ไม่มีคนร้ายที่จะก่อภัย ความเสียหาย คนในถิ่นในที่ เป็นคนดี ที่น่าเสวนา เป็นกัลยาณมิตร ให้ได้เจริญจิตเจริญปัญญา สำหรับพระสงฆ์ ก็ควรเป็นที่สงบสงัด ไม่พลุกพล่านจอแจ ควรแก่การแสวงวิเวก

สรุปไว้เป็นหัวข้อสั้นๆ จะได้จำง่ายว่า **สมบัติ ๔** ของถิ่นธรรมณีย คือ

๑. มีน้ำอุดม พร้อมร่มพฤกษา (นาฏทกสมบัติ)
๒. งามตาน่าเดิน ดูทัศนีย (ภูมิภาคสมบัติ)
๓. ไม่มีคนร้าย ได้เสวนาคนดี (บุคคลสมบัติ)
๔. มีทางไปมาไม่ลำบาก ให้ถึงโดยสวัสดิ์ (คมนาคมนสมบัติ)

นี่เป็นเกณฑ์สำหรับดูกว้างๆ ทัวๆ ไป ถ้าเป็นถิ่นสำคัญที่มีความพิเศษหรือเด่นเป็นบางอย่างบางแง่ แปลกไปหรือเพิ่มจากปกติ ก็มีสมบัติเพิ่มเข้ามาอีกบ้าง เช่นบ้านเมืองที่เจริญรุ่งเรืองอย่างนครเวสาลี ก็มีสุลภปัจจัย หรือสุลภหาโรปกรณ์ คือมีปัจจัย ๔ หรือมีของกินของใช้เครื่องอุปกรณ์ต่างๆ พรั่งพร้อมหาได้ง่าย ถ้าเป็นวัดวาอาราม ก็เพิ่มสมบัติชื่อว่าวิเวกปติรูป หรือชนวิวิตต์ เข้ามา คือสงบสงัดปลอดภัย ควรแก้วิเวก

สภาพของถิ่นธรรมณีนี้นี้ ดูเหมือนจะคล้ายกับที่คนไทยพูดว่าเป็นถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ แต่อุดมสมบูรณ์เหมือนจะมองแค่ด้านวัตถุออกไปข้างนอก โดยไม่ค่อยมีความหมายและคุณค่าที่สัมพันธ์เข้ามาถึงชีวิตจิตใจของคน แต่ถ้าพูดว่าธรรมณีนี้นี้ ก็รู้สึกทันทีเข้ามาที่ชีวิตจิตใจของคน

สำหรับวัดนั้น รู้เข้าใจเหมือนถือกันเป็นหลักมาเลยว่าเป็นถิ่นธรรมณีนี้นี้ ผู้ศรัทธาจะสร้างวัด ก็เลือกหาถิ่นที่ธรรมณีนี้นี้ พระจาริกไป ไกลจะเข้าพรรษา ยังไม่ได้ตกลงไว้ว่าเป็นที่ใด จวนเจียนเวลาเข้ามา ก็หาถิ่นที่ธรรมณีนี้นี้ วัดชีวกัมพวันของหมอชีวก ก็ธรรมณีนี้นี้ วัดอัมพวันของจิตตคหบดี ก็ธรรมณีนี้นี้ ฯลฯ พระเชตวันที่พระพุทธเจ้าประทับยาวนานนั้น พูดกันว่า “ธรรมณียังนิก” (อติธรรมณีย์, เช่น ส.ญ.๑/๑๓๒)

“ธรรมณีย์” นี้ บางที่ต้องการพูดให้สั้น โดยเฉพาะในคาถา ซึ่งเป็นคำฉันท คือจำพวกโคลงฉันทกาทพย์กลอน แทนที่จะพูดว่า “ธรรมณีย์” (ธรรมณีย) ก็ใช้คำสั้นว่า “รมม” ซึ่งในรูปสันสกฤตเป็น “รมย” มาเป็นไทยว่า “รมย์” แล้วไทยเราเติมรีนเข้าไป เป็นรีนรมย์ บางทีก็ว่า “มโนรม” หรือ “มโนรมย์” รวมความแล้ว จะว่า ธรรมณีย์ รมย์ รินรมย์ มโนรมย์ หรือมโนรม ก็อันเดียวกัน พูดได้ทั้งนั้น

ในคาถาอนุโมทนาแก่นาถบดินทกเศรษฐี เป็นต้น ที่ได้สร้างวัด มีข้อความสำคัญอันหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัส (วินย.๗/๒๗๑/๑๒๒) ว่า

วิหาเร การเย รมเม วาสเยตถ พหุสสุเต.

ควรสร้างวิหาร (ที่อยู่ ญาติ วัด) อันรมณีย์ ให้เป็นที่พระพหุสสุต (พระที่ได้เล่าเรียนรู้เข้าใจพระธรรมวินัยมาก) มาอยู่อาศัย.

ในชื่อเต็มของกรุงเทพฯ หรือรัตนโกสินทร์นี้ ก็มี “รมย์” คือ รมณีย์นี้ รวมอยู่ด้วย แล้วจึงมี “สักกะตัตติย...” ตามมา คือ*

“...นพรัตนราชธานีบุรีรมย์...สักกะตัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์”

ผู้ปฏิบัติธรรม คือเข้าสู่การศึกษาพัฒนาชีวิต

มองปัจจัย ๔ เป็นนิสสัย มิใช่เป็นอามิส

ตามที่ได้พูดมามากมายยืดยาวนี้ ไม่ว่าเรื่องไหนก็บอกให้อยู่อาศัยในถิ่นรมณีย์ ตั้งตั้งแต่พุทธดำรัส ที่ตรัสแล้วว่า พระโพธิสัตว์เที่ยวหาถิ่นที่เหมาะสมก่อนจะเริ่มบำเพ็ญเพียร เมื่อได้พบอรุเวลาเสนานิคมนั่งฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เป็นถิ่นรมณีย์แล้ว จึงตกลงพระทัยเริ่มบำเพ็ญเพียรค้นคว้าแสวงธรรม จนสำเร็จโพธิญาณที่นั่น นี่ก็คือตรัสให้หลักว่า ใครจะศึกษา จะค้นคว้าปฏิบัติธรรม จะบำเพ็ญเพียรฝึกตน ก็พึงอยู่ในถิ่นรมณีย์ (ความเป็น *สปปายะ* ก็อยู่ในนี้ด้วย)

พระพุทธเจ้าตรัสพระคาถาแสดงหลักการทำบุญในขั้นพื้นฐานที่ว่า “อารามโรปา วณโรปา...” บุญจะเจริญตลอดเวลาทั้งคืนทั้งวัน ก็ให้ปลูกสวน ปลูกป่า บริกรน้ำ สร้างแหล่งน้ำ...

* ข้อเต็มว่า: กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะตัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์

การอยู่ในถิ่นรณียเป็นเรื่องดั่งามสำคัญถึงขั้นที่คัมภีร์ตั้งเป็นหลักในการดูไว้ว่า ถิ่นรณียมีสมบัติอย่างนี้ๆ เช่นว่ามี ฉายาทกสมบัติ ภูมิภาคสมบัติ... นี่ก็คือเรื่องป่าไม้ แหล่งน้ำ ไปถึงดิน ฟ้า อากาศ

ในชั้นดั่งามสูงสุด ถิ่นแดนรณียนั้น พระพุทธเจ้าตรัสเป็นอุปมาสำหรับนิพพาน อันเป็นประโยชน์ที่หมายสูงสุดของชีวิต อย่างที่ได้บอกเล่าแล้วข้างต้น

ลงมาที่ชาวบ้าน ก็มีเรื่องของมฆมาณพผู้ทำบุญด้วยการทำถิ่นที่อยู่ที่ทำกิน ตั้งแต่หมู่บ้าน ให้รณีย แล้วจากมฆมาณพ เรื่องก็โยงขึ้นไปถึงท้าวสักกะ องค์อินทร์ ซึ่งว่าเป็นผู้ประทานกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ทำวชิระกรรมสรรค์สร้าง อันเป็นบุรีรมย์ คือเมืองรณีย

ทั้งหมดนี้บอกว่า การมีถิ่นแดนอยู่อาศัยอันรณีย เป็นประโยชน์พื้นฐานของชีวิต ที่จะเกื้อหนุนการปฏิบัติให้ก้าวขึ้นไปถึงประโยชน์ที่สูงต่อๆ ขึ้นไป จนถึงประโยชน์อย่างสูงสุดนั้น เป็นหลักการที่รู้เข้าใจตรงลงกัน และพร้อมใจที่จะทำให้สำเร็จเป็น อย่างนั้น เป็นจุดบรรจบที่เชื่อมโยงต่อกัน ของพระพุทธศาสนา กับ บ้านเมืองไทย อันผู้ที่ได้รู้เข้าใจเรื่องแล้ว จะเห็นได้เอง

ในการศึกษาปฏิบัติธรรม ที่จะพัฒนาศีล-จิต-ปัญญา ก้าวไปในไตรสิกขานั้น เริ่มต้น ท่านก็ให้รู้เข้าใจความหมาย ความสำคัญ ของวัตถุปัจจัย และสัมพันธ์ปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้องให้พอดี

ดูง่ายๆ ในการบวช พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ พออุปสมบทเสร็จ ก็ให้พระผู้ให้อุปสมบท โดยทั่วไปก็ให้พระอุปัชฌาย์ บอกนิสสัย ๔ แก่พระใหม่นั้น เป็นคำสอนแรก ซึ่งก็แสดงถึง ความสำคัญของปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นวัตถุ ในการปฏิบัติธรรม

โลกียชนมากมายมองปัจจัย ๔ เป็นอามิส ที่เขาจะได้เสพให้มีความสุข แล้วก็มีชีวิตหมกมุ่นวุ่นวายอยู่กับการหาความสุขจากการกินเสพอามิสนั้น จนชีวิตจบไปแค่อยู่กับการได้และการอดการหายไปของความสุขจากการเสพอามิสนั่นเอง เหมือนหมู่ปลามากมายที่ว่ายวนดิ้นรนแย่งชิงกันที่จะเข้าไปกินเหยื่อคืออามิส ที่ติดอยู่กับเบ็ดคือความตาย ได้และจบคือแค่นั้น

พณฺสีนมาหน้อย คนอีกพวกหนึ่ง ไม่ถึงกับสยบยอมให้ความสุขทั้งหมดของเขาขึ้นต่อการได้เสพอามิส เขามองวัตถุสิ่งเสพทั้งหลาย เป็นแค่ปัจจัยสี่ ที่จำเป็นสำหรับการที่เขาจะมีชีวิตอยู่ได้ สุดท้ายเขาจะมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร และอย่างไร

ทีนี้ก็มาถึงผู้ปฏิบัติธรรม ที่ว่าจะก้าวไปในไตรสิกขา ผู้ศึกษานี้มิได้มองปัจจัยสี่เป็นอามิสที่เขาจะได้เสพหาความสุข และก็ได้มองมันเป็นแค่ปัจจัยที่จำเป็นเพื่อเลี้ยงชีวิตให้เป็นอยู่ได้ แต่เขามองมันเป็นนิสสัย คือเป็นที่พึ่งที่อาศัย ที่จะได้คุณค่าที่แท้ของมัน มาเกื้อหนุนการศึกษา พาชีวิตที่ตึงามประเสริฐให้ดำเนินไปได้ นี่ถือเป็นวัตถุหรือด้านรูปธรรม ที่เขาจะพึงเสพอาศัยใช้สอยด้วยความคิดพิจารณาอย่างรู้เข้าใจให้ถูกต้องที่จะเกิดผลอันดี

การอยู่อาศัยและดูแลรักษาทำถิ่นแดนให้รมณีย มีน้ำอุดมมีพฤษภาป่าไม้สมบูรณ์ เป็นต้น นั้น ก็อยู่ในหลักการอันเดียวกันนี้

การอยู่อาศัยในถิ่นรมณียนั้น เป็นหลักกว้างๆ เหมือนเป็นพื้นฐานให้พร้อมไว้ จากนั้น ในการที่จะปฏิบัติจะจัดจะทำอะไรๆ ต่อไป ก็มีหลักปลีกย่อยหรือที่จำเพาะเป็นคำแนะนำบอกไว้อีก เช่น จะไปฝึกไปเจริญสมาธิกัน ท่านก็ให้ได้ สัปพายะ ๗ แปลเป็นภาษาไทยง่ายๆ ว่า “สบาย ทั้ง ๗” คือ

๑. อุตุสบาย (อุตุสัปปายะ) คือ มีสภาพแวดล้อม ดินฟ้าอากาศ ภาวะของฤดูกาล ที่เอื้อ เช่น ไม่ร้อนเกินไป ไม่เย็นเกินไป ดินน้ำฟ้าอากาศสะอาดบริสุทธิ์สดใส

๒. เสนาสนสบาย (เสนาสนสัปปายะ, อาวาสสัปปายะ ก็ว่า) มีเสนาสนะ หรืออาวาส คือที่นั่งที่นอน ที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ หรือบ้านเรือน ที่มั่นคง ปลอดภัย ใช้งานดี ไม่มีสิ่งรบกวน

๓. โคจรสบาย (โคจรสัปปายะ) คือ ที่โคจร หมายถึงท้องถื่นย่านละแวกที่จะพึงแวะเวียนไปเป็นประจำเพื่อหาของกินของใช้ สำหรับพระคือที่ไปบิณฑบาต หรือสำหรับชาวบ้าน ได้แก่ ย่านร้านค้า ที่จ่ายตลาด แหล่งอาหารและเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ อยู่ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป ไปได้สะดวก แต่ไม่พาความพลุกพล่านวุ่นวายมาถึง

๔. อาหารสบาย (อาหารสัปปายะ, โภชนสัปปายะ ก็ว่า) คือ มีโภชนาหารพร้อม มีของกินไม่ขาดแคลน มีรสชาติตามสมควร และเกื้อกูลต่อสุขภาพ

๕. บุคคลสบาย (บุคคลสัปปายะ) คือ ไม่มีคนร้ายโจรขโมยที่จะต้องหวาดระแวง มีแต่คนดี คนมีเมตตา หรือในถิ่นมีคนเกื้อกูลที่จะได้คบหา ที่จะได้มาพูดคุย พึ่งพาอาศัยกัน หรือเป็นครูอาจารย์ เป็นกัลยาณมิตร ผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญา ที่จะไปพบปะสนทนา หรือซักถามปรึกษาหาความรู้แก้ข้อสงสัยได้

๖. ภัตสสบาย (ภัตสสัปปายะ, ฆัมมัสสวนสัปปายะ ก็ว่า) คือ มีการพูดคุยที่เกื้อหนุนการศึกษา ได้สนทนาสาธยายกันในเรื่องราวที่นำไปเจริญจิตใจเจริญปัญญา ได้ฟังเรื่องราวข่าวสารที่เอื้อปัญญา ฟังธรรม พูดธรรม ซักถาม สนทนาธรรมกันพอประมาณ ในทางที่จะเกื้อกูลหนุนการศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติเจริญภาวนาให้ก้าวหน้าไป

๗. อริยาบถสบาย (อิริยาปถสปปายะ) คือ บริหารอิริยาบถ ๔ ได้แก่ ยืน เดิน นั่ง นอน ให้ดำเนินไปด้วยดี คล่องสบาย จัดปรับให้สม่ำเสมอ ให้สมดุล ให้เกื้อกูลแก่สุขภาพ และให้เหมาะกับงานในการศึกษาเล่าเรียนเจริญภาวนา*

สปปายะ หรือสบาย ทั้ง ๗ นี้ ท่านบอกไว้สำหรับพระที่จะไปเจริญสมาธิ แต่ที่จริง ใช้ได้ทั่วไป ดีแก่ทุกคน ชาวบ้านสร้างบ้านอยู่ให้ได้อย่างนี้ และอยู่ในถิ่นรมนิยมด้วย ไม่ต้องพูดว่าเจริญหรือไม่เจริญ แต่ดีเลิศประเสริฐแน่นอน

ได้พูดเรื่องน้ำกับป่า มาด้วยกันในหลักธรรมนี้ ที่ถือเป็นสำคัญสืบกันมาในพระพุทธศาสนา เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมได้ครอบคลุมทั่วไป แต่คนไทยในพระพุทธศาสนานี้เอง ได้ลืมกันเสียแทบหมดสิ้น ทั้งในความรู้เข้าใจ และในการปฏิบัติ ควรจะฟื้นขึ้นมาให้คืนสติกัน

เป็นการประจวบพอดีทางธรรมว่า ในงานบำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน อุทิศถวายแด่ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ พระบรมราชาชนนีพันปีหลวง นี้ เรามาระลึกถึงพระราชกรณียกิจสำคัญที่ได้ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนชาวไทย ตามพระราชดำรัสที่ว่า “พระเจ้าอยู่หัวเป็นน้ำ ฉันจะเป็นป่า” เป็นจุดเริ่มต้นทำให้เกิดมี “โครงการปาร์กน้ำ” ขึ้นมา ตามพระราชดำรินั้น ประสานกับการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ ในรัชกาลที่ ๙ ที่ได้ทรงสร้างแหล่งน้ำมากมาย ตลอดจนทรงจัดการน้ำโดยประการต่างๆ ทั้งแก้ปัญหาน้ำแล้ง น้ำท่วม น้ำเน่าเสีย ทั่วไปมากมาย

* ท่านผูกเป็นคาถาไว้ให้จำง่าย (ม.ป.๔/๑๑๗) ว่า

ชาวไท ไคจโร ภูคโคโล ชด โภชน
 ชุตุ อิริยาปโต เจว สปปาโย เสวิตพุพโก.

พระมหากรุณาธิคุณในการทั้งนั้น เป็นเครื่องเตือนสำนึก ทางธรรมด้วยว่า พระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ในเรื่องน้ำและป่าไม้นั้น เท่ากับเป็นการย้ำเตือนประชาชนให้ใส่ใจที่จะทำบุญสำคัญที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเป็นพระคาถาไว้ ให้พากันปลูกสวน ปลูกป่า และสร้างแหล่งน้ำ พร้อมไปด้วยกันกับการอยู่อาศัยในถิ่นที่จัดสรรให้มณีนี มีน้ำและป่าไม้อุดมสมบูรณ์

ถ้าอนุรักษ์จริง จะยิ่งภิญโญ จะเติบโตขยายประโยชน์ออกไป ให้พร้อมพร้อมไปพล

ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในการทรงสร้างแหล่งน้ำ จะเรียกว่าพระราชทานน้ำให้แก่ประชาชนก็ได้มากมายกว้างไกล ผ่านเวลามาแล้วหลายสิบปี

ขอโอกาสพูดถึงตัวอาตมาเองนิดหน่อย เพราะอาพาธหลายเรื่อง นานมาแล้ว อยู่วัดไม่ได้ ในหลายปีหลังนี้ ไปพักอยู่ในถิ่นชายขอบ ระหว่างเขตจังหวัดสุพรรณบุรี กับจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นป่าเสื่อมโทรม ไม่ได้ไปที่ไหนเลยในเมืองในกรุง นอกจากไปโรงพยาบาล ยิ่งในเวลานี้ ได้ล้ม กระดูกสันหลังยุบ ใส่เกราะพยุงกระดูกสันหลังไว้ นั่งเข้าพิธีบนอาสน์สงฆ์ไม่ได้ จึงแทบไม่ได้มาวัด จะลงอุโบสถ ก็นั่งรถไปทำที่ถือนูเขาในป่าสงวนโน้น

ในหลายปีมานี้ ได้นั่งรถออกไปแต่ในแดนป่าถือนูเขา ไกลออกไปในเขตอำเภอด่านช้าง และในจังหวัดใกล้เคียง ไปดูเขื่อน ดูอ่างเก็บน้ำมากมาย ที่ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ได้เสด็จไปทรงสร้างไว้ พระราชทานให้แก่ราษฎร ในถิ่นป่าดงพงไพรที่กันดารห่างไกล ให้ชาวบ้านพื้นทุกข์ภัยเดือดร้อนจากความแห้งแล้ง

เขื่อนที่อยู่ใกล้สักหน่อย ในอำเภอด่านช้างนั้น เรียกว่าเขื่อนกระเสียว เป็นเขื่อนดิน ทางกรมชลประทานบอกว่าเป็นเขื่อนดินใหญ่ที่ ๒ ของประเทศไทย ในหลวงรัชกาลที่ ๙ เสด็จไปทรงเยี่ยมชมโครงการชลประทานอ่างเก็บน้ำกระเสียว เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ โครงการฯ ใช้เวลา ๖ ปี สร้างเสร็จ ใน พ.ศ. ๒๕๒๔ ในเวลาที่สร้างเสร็จนั้น เป็นเขื่อนดินใหญ่ที่สุดของประเทศไทย สันเขื่อนยาว ๔,๒๕๐ เมตร คือ ๔ กิโลเมตรเศษ

ต่อมา ถึงปี ๒๕๔๒ ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ทรงสร้างเขื่อนดินที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย ใหญ่กว่าเขื่อนกระเสียว คือเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ที่จังหวัดลพบุรี เขื่อนนี้ทรงสร้างเอง สันเขื่อนยาว ๔,๘๖๐ เมตร คือเกือบ ๕ กิโลเมตร

แต่ที่ไปดูในแดนป่าเขาไกลๆ นั้น เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดกลาง และขนาดเล็ก ที่ในหลวงเสด็จไปทรงสร้างให้แก่ท้องถิ่นต่างๆ นี่ก็คือพระราชทานน้ำให้แก่แผ่นดิน หรือให้แก่ประชาชน

แต่ขอพูดในด้านไม่ดีสักหน่อย คือพวกอ่างเก็บน้ำที่ไปดูกันนั้น ซึ่งทรงสร้างไว้ให้อย่างดี รวมทั้งที่ราชการสร้างให้ด้วย เป็นที่รมณีย์ มีน้ำ มีต้นไม้ ภูมิประเทศงดงาม เป็นทัศนียภาพ น่าชื่นชม ทั้งที่อยู่ห่างไกล หรือลึกเข้าไปในป่า ในถิ่นภูเขา ไม่ค่อยมีคนไปถึง หากคนไปยาก แต่พอเราไปถึง แทบทุกแห่ง พอเดินเข้าไป ก็เห็นขยะเด่นสะดุดตา มองไปทางโน้นก็กระป๋อง ทางนี้ก็ขวด ข้างนั้นถุงพลาสติก ข้างนั้นห่อกระดาษ บนผืนน้ำข้างล่างขยะก็ลอยเกะกะ คล้ายจะเป็นว่า เมื่อไรมีคนไปถึง ก็นั่งล้อมวงดื่มกินกัน กินนี้เสร็จ ก็ขว้างถุงไปทางนั้น ดื่มนั้นเสร็จก็โยนขวดไปทางโน้น ขยะจึงเกลื่อนไปทั่ว แทบทุกแห่งไม่สะอาด ไม่เรียบร้อย ไม่โล่งตา

ได้ยินบอกกันเตือนกันบ่อยว่า อะไรๆ ที่ดีงาม ที่สำคัญ ที่เป็นประโยชน์ส่วนรวม ให้อนุรักษ์ไว้ให้ดี

พวกเขื่อน อ่างเก็บน้ำเหล่านี้ เป็นแหล่งน้ำสำคัญ เพราะที่นั่นแห้งแล้ง หาน้ำยาก ท่านจึงได้สร้างขึ้นมาให้ เป็นประโยชน์สำคัญ และก็ได้นำโดยยาก ควรมีใจรัก และเอาใจใส่อนุรักษ์อย่างดีที่สุด

ถ้าจะให้ดี ควรเข้าใจความหมายของการอนุรักษ์ให้ชัดด้วยการอนุรักษ์นั้น มิใช่แค่รักษาให้มันคงอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น ขอให้ดูความหมายที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ในหลักความเพียร ๔ อย่าง (ปธาน ๔, พง.จตุกก.๒๑/๖๙/๙๖) คือ

๑. สัณฺหวรปธาน เพียรระวัง-ป้องกัน คือ พยายามระวัง ป้องกันบาปอกุศลความชั่วร้ายเสียหาย ที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดมีขึ้น

๒. ปหานปธาน เพียรละ-กำจัด คือ พยายามแก้ไขกำจัด บาปอกุศลความชั่วร้ายเสียหาย ที่เกิดขึ้นแล้ว ให้หมดสิ้นไป

๓. ภาวนาปธาน เพียรเจริญ-สร้าง คือ พยายามทำกุศลธรรมสิ่งดีงามเป็นคุณเป็นประโยชน์ ที่ยังไม่เกิดไม่มี ให้เกิดให้มีขึ้น

๔. ชนุรฺกขณาปธาน เพียรอนุรักษ์ คือ พยายามให้กุศลธรรมความดีงามเป็นคุณเป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นแล้ว ดำรงคงอยู่ ไม่เลือนรางจางหาย แต่ให้เจริญยิ่งขึ้นไป ให้เต็มเปี่ยมไพบูลย์ ให้เจริญบริบูรณ์

ดูในข้อ ๔. จะเห็นว่า เพียรอนุรักษ์ มิใช่แค่ดำรงคงอยู่ แต่ให้เจริญ ให้ยิ่งขึ้นไป ถึงความไพบูลย์ เต็มเปี่ยมบริบูรณ์

เวลาพูดว่าอนุรักษ์ เรามักนึกถึงแค่เป็นเรื่องของวัตถุ เรื่องรูปธรรม สร้างอะไรขึ้นมาแล้ว เมื่อสร้างเสร็จเป็นอย่างไร ก็รักษาไว้ให้มันคงอยู่อย่างนั้น ให้มันเป็นอย่างนั้น คงอยู่อย่างเดิมตลอดไป

แต่ที่จริง งานวัตถุรูปธรรมสร้างสรรค์ทั้งหลาย เป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ เป็นวัตถุสถาน ไม่ว่าเล็กน้อย หรือใหญ่โต มิใช่เป็นแค่ก้อน วัตถุหรือกองวัสดุ แต่ภายในวัตถุรูปธรรมนั้น มีความหมาย มีความมุ่งหมาย มีวัตถุประสงค์ เป็นคุณค่า เป็นประโยชน์ รออยู่ อันจะสำเร็จ ด้วยการใช้งานหรือการทำหน้าที่ ความสมบูรณ์ของมัน อยู่ที่การทำงานทำหน้าที่ให้สำเร็จประโยชน์ที่มุ่งหมายนั้นอย่างเต็มบริบูรณ์

ด้านตัววัตถุสถานที่เป็นรูปธรรม อย่างเขื่อน หรืออ่างเก็บน้ำทั้งหลายนั้น ท่านสร้างขึ้นมาเต็มสมบูรณ์ บริบูรณ์ตามแบบเป้าหมาย ที่พร้อมจิตเต็มใจตกลงดีแล้ว การอนุรักษ์จึงหมายถึงการดูแลรักษาให้มันคงเรียบร้อยดีงาม ให้ดำรงอยู่คงเดิมอย่างดี สะอาดหมดจด ให้ทั่วทั้งหมดมีสภาพเป็นรมณีย์

ส่วนด้านที่จะอนุรักษ์โดยดำเนินการให้คุณค่าความดีงาม ประโยชน์ที่มุ่งหมายเจริญเพิ่มขยายงอกงามยิ่งขึ้นไปจนถึงความเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ก็คือการที่จะจัดการให้แหล่งน้ำนี้ เป็นที่หล่อเลี้ยงท้องถื่นชุมชนให้ทุกคนทุกครอบครัวมีน้ำกินน้ำใช้ทั่วถึงกัน เป็นอยู่ดีได้ทุกคน จัดสรรให้การเกษตรของถื่นของตำบลได้มีน้ำ บำรุงให้อุดมสมบูรณ์ ทำนาทำไร่ด้วยใจเปี่ยมความหวัง แถมจัดการแบ่งปันโดยให้เขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำนั้น เป็นต้นน้ำสาขา เฉลี่ยสายธารไปช่วยเกื้อหนุนถื่นแดนอื่นที่แห้งแล้งให้ชุ่มชื้นมีชีวิตขึ้นมา ดังนี้ เป็นต้น โดยที่ทั้งหมดนี้เป็นการอนุรักษ์ด้วยการทำให้เจริญเพิ่มพูนจนถึงความเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ที่มุ่งหมาย เป็นงานอนุรักษ์สำคัญที่ชาวถื่นทุกคนจะพึงใส่ใจ ร่วมกันรับผิดชอบ และรวมใจกันทำ ด้วยความไม่ประมาท

เป็นอันว่า ในการอนุรักษ์นั้น ส่วนที่เป็นวัตถุสถาน ก็รักษาไว้ให้ดำรงคงเดิมมั่นคงอย่างที่ได้ทรงสร้างไว้ แล้วทำให้ยิ่งขึ้นไปในขั้นใช้งานเพื่อประโยชน์ที่มุ่งหมาย มี ๒ คำที่ให้ตามมา คือ *หนึ่ง* ภัยโย หรือ ภัยโย ภัยโย คือยิ่งขึ้นไป และ *สอง* ลงท้ายว่า เวปุลล์ คือไฟบูลย์ หมายความว่าพร้อมพร้อมบริบูรณ์เต็มที่

เป็นอันว่า อนุรักษ์นั้น ก็คือรักษาวัตถุสถานให้งามสมบูรณ์คงอยู่บริบูรณ์ดังเดิมอย่างที่ได้ทรงสร้างไว้ แล้วทำให้ยิ่งขึ้นไปในการอันเป็นวัตถุประสงค์ คือที่สร้างไว้แล้วเพื่อความมุ่งหมายอันใด เช่นว่าจะได้ประกอบอาชีพทำมาหากิน เอามาเลี้ยงต้นไม้ ทำนาทำไร่ ทำอะไรๆ ให้เจริญรุ่งเรืองงอกงาม ก็ทำให้ภัยโย ยิ่งขึ้นไปจนกระทั่งเวปุลล์ พร้อมสรรพไฟบูลย์กันไปเลย

เป็นอันว่า ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงสร้างแหล่งน้ำพระราชทานให้มากหลายบนผืนแผ่นดินไทยนี้ และสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวงก็ตรัสว่า พระองค์จะทรงเป็นป่าไม้ ครั้นแล้ว บนผืนแผ่นดินที่เคยแห้งแล้ง ต้นไม้หายไป เมื่อน้ำกลับคืนมา ต้นไม้ก็ฟื้นงอกงามขึ้นได้ใหม่

การทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ ของในหลวงรัชกาลที่ ๙ และสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในการทรงสร้างแหล่งน้ำจัดการน้ำ และการปลูกต้นไม้ฟื้นฟูป่านั้น พสกนิกรชาวไทยน่าจะสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ โดยถือเป็นการทรงนำประชาชนให้เห็นความสำคัญของการทำบุญปลูกสวนปลูกป่าและสร้างแหล่งน้ำที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามหลักแห่งการทำดีให้มนุษย์ ที่จะให้มนุษย์ก็อยู่ดี และโลกนี้ก็ยั่งยืนอีกด้วย

เปลี่ยนการปกครอง เป็นการมีแกนประสานไปด้วยกัน

ที่อาตมาพูดมาในเรื่องของการสร้างแหล่งน้ำ ปลุกป่า บำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหารขึ้นมานี้ เป็นการพิจารณาไปตามหลักธรรมที่โยงถึงกันจนมาเข้าหลักการปกครอง ซึ่งอาจจะพูดว่าเป็นการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา

แต่ที่จริง ในพระพุทธศาสนานั้น ท่านให้พัฒนาผ่านพ้นการปกครองไปแล้ว เราทำไมยังอยู่กันแค่การปกครอง แล้วแถมเอาหลักที่มาแทนการปกครองนั้น มาใช้ผิดๆ ทำให้เข้าใจศัพท์ผิด ความหมายเพี้ยนไปหมด ควรจะรู้จักหลักการของสังคัมซึ่งควรมาทแทนที่การปกครองแบบที่ทำกันมา

เมื่อพูดถึงการปกครอง จะทำให้นึกไปถึงอำนาจและการใช้อำนาจ ว่าถึงอำนาจนั้น ก็คืออาณา ที่มาเป็นอาณาจักร

จักรนั้น เดิมทีก็คือล้อรถ ที่สำคัญคือล้อรถศึก รถศึกไปถึงไหน ผ่านดิน ดินแดน หรืออาณาเขต ก็ขยายไปถึงนั้น เพราะฉะนั้น ดินแดนที่อยู่ในเขตของวงล้อรถศึกไปถึงผ่านได้ ก็เรียกว่าอาณาจักร คือเป็นดินแดนที่อยู่ในอำนาจ ตามขอบเขตที่ผ่านเข้าไปได้ของล้อนั้น

ที่นี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่เอาอาณาจักร ซึ่งเป็นวงการแห่งอำนาจ พระองค์ใช้ธรรมจักร ให้เป็นดินแดนที่วงล้อแห่งธรรมหมุนไปถึง แล้วพระองค์ก็ทรงหมุนธรรมจักร ให้วงล้อแห่งธรรมหมุนแผ่ขยายออกไป เปลี่ยนจากอาณาจักรเป็นธรรมจักร

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมาธิปไตย ตรัสว่า พระองค์เป็นธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ ถือความจริงความถูกต้อง ความดี ความงาม เป็นใหญ่ ถ้าทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย ก็ว่ากันไป ตามธรรม ไม่ต้องใช้อำนาจ ไม่ต้องบังคับ ไม่ต้องมีใครปกครอง

ในที่นี้ ยังไม่ต้องพูดถึงเรื่องธรรมาธิปไตย เอาเป็นว่า ถ้ามนุษย์พัฒนาจริง ก็ไม่ต้องมีการปกครอง แต่ถ้าเราไม่ชินกับความคิดความเข้าใจถึงขั้นนั้น จะใช้ว่าเป็นการปกครองที่พัฒนาขึ้นไปอีกขั้นหนึ่งก็ได้ แต่ถ้าพร้อม ก็เลิกใช้คำว่าปกครองไปเลย โดยเปลี่ยนเป็นใช้อีกคำหนึ่งแทน แต่คำนั้นเรานำมาใช้ในภาษาไทยโดยได้ทำให้เสียความหมายไปแล้ว คือคำว่า สังคหะ

สังคหะ เรามาแปลเป็นไทยว่าสงเคราะห์ แต่ใช้กันในความหมายที่กลายเป็นว่า โอ้... คนพวกนั้นเขาแยء แล้วเราก็ไปดูแล ไปช่วยเหลือ กลายเป็นว่าสงเคราะห์เพี้ยนความหมาย กลายเป็นการที่จะไปช่วยเหลือคนที่แย่กว่า แทนจะตรงข้ามไปเลย

สังคหะ ที่ว่าเป็นสงเคราะห์นั้น มีหลักปฏิบัติสำคัญที่เป็นข้อพื้นฐาน คือ สมานัตตตา ได้แก่ความมีตนเสมอสมานกัน แล้วจะไปเป็นคนละระดับ ต่างระดับกัน ได้อย่างไร

หลักของสังคหะนั้น จะเรียกว่าเป็นการปกครองที่พัฒนาขึ้นไปในขั้นใหม่ หรือว่าเลิกการปกครองมาเป็นสังคหะ ก็ได้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระสูตรที่เป็นหลักการดำรงรักษาสังคมของคฤหัสถ์ เรียกว่า สังคาลกสูตร หรือสิกาโลวาทสูตร ซึ่งจบลงปิดท้ายด้วยหลักสังคหะนี้ ที่เป็นคาถาสั้นๆ (ที.ป/๑.๑๑/๒๐๕/๒๐๖) ว่า

ทานญจ เปยยวชฺชญจ	อตถจริยา จ ยา อธิ
สฺมานตตตา จ ฌมเมสุ	ตตถ ตตถ ยถารหิ
เอเต โข สงฺคหา โลเก	รตฺสฺสานีว ยายโต

แบ่งปันให้กัน ๑ พุดจানাดีมี ๑ ประพฤติประโยชน์แก่กัน ๑ มีตนเสมอสมานในเรื่องราวทั้งหลาย ให้ถูกควรในกรณีนั้นๆ ๑ เหล่านี้แล เป็นหลักยึดเหนี่ยวรวมคนในโลก เหมือนลิ่มสลักเพลารถที่กำลังแล่นไป

สังคหะ แปลว่า รวมเข้าด้วยกัน เอาเข้ามาร่วม รวมกัน โดยมีการปฏิบัติต่อกันใน ๔ ข้อ (นิยมเรียกว่า สังคหวัตถุ ๔) คือ

๑. ทาน การให้ปัน ไม่ใช่ให้เรื่อยเปื่อย การให้ คือ เพื่อแบ่งปัน จัดสรรให้มีกินมีใช้ทั่วกัน ไม่ให้มีใครขาดแคลน ในพระสูตรบางแห่งบรรยายถึงการจัดสรรแบ่งปันให้ทั่วถึงกัน จนถึงขั้นที่ประชาชนทั่วทั้งหมดยังอยู่ในบ้านเรือนโดยไม่ต้องลงกลอน ให้บุตรขึ้นมาพ้อนบนอก เป็นสำนวนบาลีที่บอกว่า บ้านเมืองหรือสังคมที่ดีนั้นอยู่กันปลอดภัย ไม่ต้องหวาดระแวง จนกระทั่งบ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน ได้เล่นสนุกกับลูกหลาน ให้ลูกขึ้นมาพ้อนบนอก

นี่คือคำบรรยายที่แสดงว่าบ้านเมืองอยู่ดี พระเจ้าแผ่นดินที่เรียกว่าราชา ท่านให้ความหมายสั้นๆ ว่า “ชน รมชเชตติ ราชา.” แปลว่า “ทำประชาชนให้ชื่นชมยินดี ฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็นราชา” แต่ในคัมภีร์มากแห่ง มักบอกยาวหน่อย (เช่น อ.ป.๒.๒/๘๗) ว่า

จตุหิ สงฺคหวัตถุหิ ชนํ รมชเชตติ ราชา.

ทำประชาชนให้ชื่นชมยินดี ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ฉะนั้น จึงชื่อว่า “ราชา”

นี่ท่านไม่พูดถึงเรื่องอำนาจเลย แล้วต่อไป ราชานั่น ถ้าเก่งมากยิ่งใหญ่มาก มีอำนาจเหลือล้น เขาเรียกว่าเป็นจักรพรรดิใช่ไหม? เรื่องนี้ ในพระพุทธศาสนาก็พูดไว้ จักรพรรดิในความหมายแบบพุทธ ไม่ใช่อำนาจไปข่มใคร

จักรพรรดิ แปลว่า หมุนวงล้อ จักรคือวงล้อ รถทั่วไปมี ๔ จักร หรือว่าจักร ๔ คือ ๔ ล้อ ถ้าพูดว่า ๔ ล้อของรถศึก ก็ต้องหมายถึงการรบ หมายถึงอำนาจ แต่ในความหมายแบบพุทธ ท่านไม่พูดถึงอำนาจ อย่างง่ายๆ จักรพรรดิก็คือราชานั่นแหละ แล้วพระราชาทรงดำเนินจักร ๔ เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน ก็ทรงเป็นจักรพรรดิ

จักร ๔ หรือจักรสี่ ที่ท่านว่านี่ อยู่ในตัวมนุษย์เอง ทุกคนมีจักร ๔ รถมียจักร ๔ คือ ๔ ล้อ ก็เล่นไปไหนๆ ได้ ที่นี้ ในพระพุทธศาสนา ท่านว่า คนเรานี้ก็มีจัตุจักร คือจักร ๔ จึงดำเนินชีวิตให้เป็นไป จักร ๔ นั้น ก็คืออริยาบถ ๔ ได้แก่ ยืน เดิน นั่ง นอน นี่เอง

มนุษย์ทั่วไปนี้ จะอยู่ดีมีสุขภาพสมบูรณ์ ก็ต้องรู้จักบริหาร จักรสี่ คือบริหารอริยาบถทั้ง ๔ นั้น ให้ดำเนินไปด้วยดี ให้สมดุล เป็นต้น

พระราชาก็เป็นจักรพรรดิ ก็คือ ทรงดำเนินจักรทั้ง ๔ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน พุดง่ายๆ ว่า ไม่ว่าจะประทับยืน จะเสด็จพระราชดำเนิน จะประทับนั่ง หรือจะบรรทม ก็ทรงปฏิบัติ ทรงจัดทำ ทรงมีพระราชดำริการต่างๆ ทั้งหลาย เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ ทรงนึกคิดแต่เรื่องที่ว่าทำอะไรจะให้เป็นประโยชน์ อยู่ดีมีความสุข นี่แหละ ไม่ต้องไปรบที่ไหน ก็คือทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

ในเมืองไทยปัจจุบันนี้ เวลาพูดถึงในหลวง ได้ยินพูดกันอยู่แค่ ทศพิธราชธรรม เดียวก็ว่าทรงทศพิธราชธรรม เดียวก็ ทศพิธราชธรรม พูดกันอยู่แค่นั้นเอง นั่นเป็นพระคุณสมบัติส่วน พระองค์ ซึ่งก็ยังมีอีก แล้วธรรมในส่วนของการบำเพ็ญพระราช กรณียกิจ ก็มีอีกมาก เราควรจะต้องศึกษาและเอามาคิดพิจารณา กัน จะได้คิดอะไรๆ ได้ มองอะไรๆ ออก

ได้พูดมาในข้อ ๑. ทาน ออกไปไกลแล้ว ทีนี้ ต่อไป

๒. ไปยวี่ชัย หรือ ปิยวาจา แปลว่า วาจาที่น่าดื่ม โดยทั่วไปคือ คำสุภาพ นุ่มนวล แต่ท่านมุ่งถึงคำพูดที่เป็นประโยชน์แก่เขา คือคำ บอกวิธีแก้ปัญหา วาจาแนะนำประโยชน์ เช่นคำแนะนำสั่งสอน ให้ โอวาท ในโอกาสที่สมควร

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ชัด (ขง.จตุกก.๒๑/๒๐๙/๓๗๗) ว่า

เอตทคฺคํ ภิกขเว เปยฺยวชฺชาหํ ยทฺถํ อตฺถิกลุสฺสํ โหติโสตฺถสฺสํ นุมนุญฺจํ สมฺมํ เทเสติ.

การแสดงธรรมบ่อยๆ แก่บุคคลผู้ต้องการ ผู้เงี้ยวโสดลงสดับ นี้ เป็นเลิศสุดในบรรดาคำพูดที่น่ารักน่าดื่ม.

นี่แหละ ปิยวาจา หรือ ไปยวี่ชัย – วาจาที่น่ารัก ถ้อยคำดื่มด่ำ ใจ ซึ่งมุ่งที่จะให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเขา อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ยอดสุดของปิยวาจา หรือวาจาดื่มใจ คือพูดธรรม สอนธรรม แก่คนที่มีความ ต้องการ ก็เช่นว่าตัวเขากำลังเจอปัญหา หรือเป็นปัญหา ก็ แนะนำสอนให้รู้เข้าใจว่าเขาควรจะประพฤติตัว จะดำเนินชีวิต อย่างไร จะแก้ปัญหายังไร ช่วยให้เขาพัฒนาปัญญา รู้จักทำการ สร้างสรรค์ เป็นวาจาผูกใจ ประทับใจ ให้ประโยชน์ หรือผูกใจคน ไว้ โดยเขาได้ประโยชน์ และรู้จักทำประโยชน์

ในข้อนี้ ลองนึกถอยหลังไป นานแล้ว ทุกเช้า ฟังวิทยุแห่งประเทศไทย จะมีพระบรมราโชวาท ซึ่งในหลวงรัชกาลที่ ๙ ตรัสแนะนำการประพฤติปฏิบัติธรรม เรื่องราวที่เป็นความรู้ความคิดมากมาย มีทั้งเป็นเรื่องของคุณธรรม ความดีงาม และเรื่องที่เป็นการพัฒนาปัญญา ซึ่งเป็นประโยชน์ที่มากมาย และยั่งยืน

ดังตัวอย่างพระบรมราโชวาทที่คนประทับใจ นำไปอ้างอิงกันมาก ว่า

“...ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปรกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมไม่ให้คนไม่ดีมีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้...”

(พระบรมราโชวาท ในพิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติครั้งที่ ๖ ณ ค่ายวชิราวุธ อำเภอกะปิตา จังหวัดชลบุรี วันพฤหัสบดีที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๑๒)

พระบรมราโชวาทเช่นอย่างนี้ มีมากมาย ตลอดกาลยาวนาน นี่คือทรงปฏิบัติบำเพ็ญสังคหะ ข้อที่ ๒ ไปยวชชี หรือ ปิยวาจา นั้น

๓. **อัตถจริยา** การบำเพ็ญประโยชน์ หรือทำประโยชน์ให้ ก็ได้แก่พระราชกรณียกิจมากมาย ที่ได้ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

พระราชกรณียกิจที่ได้พูดไปแล้ว ในเรื่องที่ได้ทรงสร้างเขื่อน สร้างอ่างเก็บน้ำทั้งหลาย ทรงจัดการน้ำในประการต่างๆ โยงไปถึงการฟื้นดินฟื้นป่าบำรุงพืชพรรณธัญญาหารในถิ่นแดนห่างไกลกันดาร ก็คือเป็นการทรงบำเพ็ญอุทตจริยาในหลักสังคหะนี้

นอกจากพระอุทตจริยาในเรื่องป่าเรื่องน้ำที่มากมายนั้นแล้ว ก็ยังมีพระราชกรณียกิจอีกนานัปการ ที่ได้ทรงบำเพ็ญตามโครงการในพระราชดำริ เป็นจำนวนที่ได้นับกันไว้มากกว่าพันอย่าง

แม้แต่ในเรื่องการสร้างเขื่อน สร้างอ่างเก็บน้ำ ถึงเวลานี้ หลังเสด็จสวรรคต ๑๐ ปีแล้ว ก็ยังมีการสร้างเขื่อนสร้างอ่างแห่งใหม่ๆ ที่เป็นโครงการในพระราชดำริ ดำเนินไปอยู่ บอกแล้วว่าอาตมาล้มส้นหลังยุบ นั่งเข้าระเบียบปกติไม่ได้ ถึงวันพระอุโบสถ ต้องไปทำในป่า ครั้งหนึ่ง ในปี ๖๙ ไม่นานนี้เอง รถเลยไปในเขต อ.หนองปรือ ผ่านเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำที่กำลังสร้างมาหลายปี ยังไม่เสร็จ ใหญ่ไม่น้อย ชื่อว่าอ่างเก็บน้ำห้วยป่าไร่ เป็นโครงการในพระราชดำริ เป็นตัวอย่างหนึ่งของการทรงบำเพ็ญพระอุทตจริยาที่ยืนยาวกว้างไกล

๕. **สมานัตตตา** แปลว่า ความมีตนเสมอสมาน เข้าถึงกัน ร่วมงานร่วมการ ท่านแจกความหมายออกไปว่า *สมานัตตตา* คือ มีตัวเสมอกัน เท่ากัน เข้ากัน *สมานกิจ* คือ ร่วมงานร่วมการ ทำเสมอกันเข้ากัน แล้วก็ *สมานสุขทุกข์* คือ ร่วมสุขร่วมทุกข์

ข้อ ๕. นี่ก็ชัด พูดได้แน่ว่าพระองค์ทรงเข้าถึงประชาชน โดยที่ได้เสด็จไปถึงถิ่นแดนของเขา ซึ่งมากมายแห่งห่างไกลกันดาร ไปหาเขา แม้จะไปถึงได้ยาก แล้วก็อยู่ยาก ทำอะไรๆ ได้ยาก ทรงงานในถิ่นในที่นั้นๆ ลำบากตรากตรำ เป็นการได้ทรงร่วมสุขร่วมทุกข์กับประชาชนอย่างชัดเจน

ในการที่ได้เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนดูแลแก้ไขปัญหาทุกข์สุขของราษฎรในถิ่นห่างไกลนั้น มากหลายแห่งเป็นที่กันดาร และไม่ทรงคุ้นชิน บางที่ต้องทรงติดโรคบางอย่างซึ่งแปลกต่างจากทั่วไป ทำให้การบำบัดรักษาต้องยืดยื้อ ต้องทรงลำบาก เป็นเรื่องที่ประชาชนควรรู้ควรทราบถึงความสามารถที่ได้ทรงเสียสละเพื่อแผ่นดินนี้

สมานัตตตัจจบ ครอบสังคหะ ๔ เป็นการประสานใจรวมคนเข้ามาพาสังคมเดินทางไป โดยเว้นทางการใช้อำนาจปกครอง

การปกครองนั้น ควรจะได้พัฒนาผ่านพ้นไปเป็นการเข้าร่วมประสานเดินทางไป สักคนนั้นไม่ใช่การเอาคนมารวมกันคุ่มไว้หนึ่งๆ อย่างที่ว่าไว้ในคาถาที่ยกมาให้ดู เป็นคำสรุปปิดท้ายสังคาลสูตร ที่ทวนกันดูอีกทีหนึ่งว่า

ทานญจ เปยุวสุตฺตจ	อตุลจริยา จ ยา อธิ
สมานตตตฺตา จ ธมฺเมสุ	ตตถ ตตฺถ ยถารหํ
เอเต โข สงคหา โลเก	รตฺสสานีว ยายโต

แบ่งปันให้กัน ๑ พุดจาตี๋มใจกัน ๑ ประพฤติประโยชน์แก่กัน ๑ มีตนเสมอสมานในเรื่องราวทั้งหลาย ให้ถูกควรในกรณีนั้นๆ ๑ เหล่านี้แลเป็นหลักยึดเหนี่ยวรวมคนในโลก เหมือนลิ่มสลักเพลาารถที่กำลังแล่นไป

ปรับให้ลงตัวเข้าร่วมกันพอดี ที่จะเดินทางไปด้วยกัน

ทบทวนว่า *หิมัง* ทาน จัดสรรแบ่งปันปัจจัยสี่เป็นต้น ให้ได้ให้มีทั่วถึงกัน *ส้อง* ปิยวาจา สื่อสารบอกเล่าให้คนได้พัฒนาปัญญา รู้จักแก้ไขปัญหา และทำประโยชน์สร้างสรรค์ *สาม* ชีตถจริยาประพฤติการที่เป็นประโยชน์แก่กัน แล้วก็ *สี* สมานัตตตตฺตา เสมอสมานร่วมกิจกรรมการเข้าถึงกัน เป็นหลักสังคหะ ที่จะรวมคนเดินทางไปด้วยกัน

สมานัตตตา นั้น มีเรื่องต้องพูดอีกมาก สมานัตตตานั่น เขามีอันที่คล้ายสมัยนี้ เรียกว่าความเสมอภาค เพื่อความเสมอภาคนั้น สมัยนี้ เขาคอยจ้องดูกัน พอเห็นท่าไม่เข้าที่ ก็พูดว่า “เออ...นี่ เราต้องเสมอภาคกันนะ แยกได้เท่าไร? แยกได้ ๑๐ บาท ทำไมเข้าได้ ๙ บาท” ไม่เท่ากันแล้ว จะต้องเอาการปกครองมาจัดการให้ได้เท่ากัน

อย่างนี้เรียกได้ว่าเป็นความเสมอภาคเพื่อแบ่งแยกแ่งแย่ง แข่งขัน ที่จะช่วงชิงเอาชนะเพื่อให้เหนือกัน โดยถือเศรษฐกิจ เป็นใหญ่ให้การปกครองเป็นเครื่องมือรับใช้เศรษฐกิจ

เสมอภาคแบบนี้ไม่เป็นสมานัตตตาอย่างของพวกมฆมานพ หมู่ชาวบ้านเห็นมฆมานพทำงานกวาดชำระจัดแต่งถนน ในหมู่บ้านให้มันคงเรียบโล่งราบสะอาดเป็นธรรมเนียม คิดว่าดีแก่หมู่บ้าน เข้ามาถามมฆมานพว่าคุณทำอะไรนี่ มฆมานพตอบว่า ทำทางสวรรค์ หมู่บ้านว่าดีนี่ ขอให้ฉันร่วมทำด้วยได้ไหม? แล้วก็ตกลงร่วมกันทำเสมอกัน ด้วยสมานฉันท์ เป็นสมานัตตตา จนสำเร็จ เป็นสามัคคี มีความสุขด้วยกัน ดีทั้งหมู่บ้านทั่วหน้า

ความเสมอภาคตามหลักธรรมนั้น มีความหมายเพื่อจะมาเข้าถึงกันแล้วร่วมกัน คำว่า เสมอ จึงมาจาก สม หรือตรงกับ สมาน ที่อ่านว่า สมานะ แปลว่า เสมอ ซึ่งเมื่อนำมาใช้เป็นคำไทย ว่า “สมาน” มีความหมายเป็นนัยเพิ่มขึ้น แปลว่า “เข้ากันได้” “เชื่อมเข้ากันสนิท” ก็คือรวมเข้าด้วยกัน เพราะฉะนั้น ที่ว่า สมานัตตตา เป็นความเสมอภาค ก็คือเสมอภาคแบบมาร่วมกัน สมานกัน ดังนั้น ที่ว่าเสมอภาคเท่าเทียมกันนั้น ก็เพื่อจะช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกัน ให้คุณได้เท่าฉัน ไม่ใช่จะคอยจ้องดูว่าแยกได้เท่าไร ทำไมฉันไม่ได้เท่าแก แล้วก็ทะเลาะกัน ตีกัน

เป็นอันว่า เสมอภาคแบบสมานัตตตานี้ คือมีใจเอื้อเฟื้อดูแลเขาด้วย เห็นเขาไม่ได้เท่า เราต้องแบ่งไปช่วยเขาให้ได้เท่ากับเราด้วย ไม่ใช่ความเสมอภาคแบบของยุคนี้ ที่เป็นการแก่งแย่ง และแบ่งแยกกัน เป็นระบบที่มุ่งเพื่อแก่งแย่งแข่งขันช่วงชิงกันทางเศรษฐกิจ เป็นการปกครองเพียงเพื่อสนองความมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ หรือเป็นการปกครองภายใต้อำนาจที่จัดการเศรษฐกิจ

ในพุทธศาสนานี้ สำหรับพระ ปัจจยสีท่านเรียกว่านิสสัย คือเป็นที่อาศัย ที่จะมาเกื้อหนุนการมีชีวิตที่ดี เศรษฐกิจต้องมาเป็นเรื่องเกื้อหนุนให้คนมาอยู่ดีร่วมกัน ไม่ใช่ให้การอยู่ร่วมกันมีการปกครองเพื่อจะได้มีความสะดวกในการมาแย่งชิงกันทางเศรษฐกิจ

นี่แล คือหลักการที่ลงท้ายบอกว่า ต้องให้ธรรม ๔ อย่างนี้เป็นไปด้วยดีในโลก เหมือนสลักเพลาสีล้อรถที่แล่นไปอยู่ พารณามวลผู้โดยสารดำเนินก้าวหน้าพร้อมไปด้วยกันได้อย่างดี

หลักสังคหะ ๔ นี้ บอกว่า สังคมประเทศชาติรัฐนั้น มิใช่อยู่กับที่ และก็มีไข้ใหญ่โตขึ้นไปเฉยๆ แต่มันเดินหน้าก้าวไป โดยจะต้องพากันไป โดยไปด้วยกัน ด้วยหลักสังคหะ ที่เป็นการเข้าร่วมรวมกันเดินหน้าไป ถ้าได้อย่างนี้ สังคหะก็มาแทนการปกครอง หรือถ้ายังไม่ถึงกับมาแทน ก็มาพัฒนาการปกครอง

อย่างที่ได้อุทมาตามคติพระพุทธศาสนา เมื่อปฏิบัติได้สำเร็จอย่างนี้ ก็จะเป็น “ราชา” แปลว่า ทำประชาชนให้ขึ้นบานเปรมใจ และพร้อมกันนั้น เมื่อทรงดำเนินพระอิริยาบถทั้ง ๔ จะประทับยืน ประทับนั่ง ทรงพระดำเนิน แม้กระทั่งจะบรรทม ก็ทรงมีพระราชดำริ และทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ ที่จะให้สัมฤทธิ์พระราชปณิธานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็จะสมพระนามว่าเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

ตามคติแห่งพระพุทธศาสนา ความเป็นพระราชา จนแม้ถึงเป็นจักรพรรดิ มิใช่เป็นการที่ได้มีความยิ่งใหญ่ ใช้อำนาจปกครองประชาชน หรือออกไปแสดงอำนาจปราบปรามครอบงำสยบใครๆ แต่อยู่ที่ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทั้งหลายมากมายเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และทรงเป็นหลักที่รวมใจประชาชน พาสังคมให้เดินหน้าพากันไป

ในหลวงรัชกาลที่ ๙ และสมเด็จพระราชชนนีพันปีหลวง ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ เริ่มตั้งแต่พระราชทานน้ำแก้วนํ้าฝน โดยได้ทรงสร้างแหล่งน้ำมากมายเหมือนไว้ประจําถิ่นต่างๆ ของประชาชนทั่วถึงกัน กับทั้งป่าไม้ที่ฟื้นฟูขึ้นมา พร้อมด้วยพืชพรรณธัญชาติ ทำแผ่นดินไทยให้ร่มเย็น และเป็นพื้นฐานของความอยู่ดีมีสุขของประชาชน สมตามหลักแห่งสังคหธรรม

ตามแบบแผนการปกครองของประเทศชาติในปัจจุบัน กำหนดว่าองค์พระมหากษัตริย์ไม่ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยพระองค์เอง เมื่อดำเนินมาถึงหลักแห่งสังคหะนี้ การไม่ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยพระองค์เองนั้น ก็มีความหมายใหม่อย่างดีงามประเสริฐ ดังที่ว่า องค์พระราชาทรงเป็นที่รวมใจประชาราษฎร์ อยู่เหนือการปกครอง

กตัญญูชน จะอนุรักษ์ผลความดียิ่งขึ้นไปให้ไพบุลย์

หลักสังคหะ หรือสังคหวัตถุ ที่ได้พูดมาียดิยวานั้น เป็นหลักกลาง หรือเป็นพื้นฐาน ยังมีสังคหวัตถุ ๔ อีกชุดหนึ่ง ที่เป็นของเก่า ก็เป็นหลักการที่รวมใจประชาชน แต่จำเพาะเป็นของพระราชาที่ใช้ในการปกครอง เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ ๔ คือ

๑. สัสสมะธัง ความฉลาด หรือปรีชาสามารถในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร

ตรงนี้ บอกแทรกนิตหนึ่งว่า หลักการข้อนี้ แต่ก่อนนั้นเป็นของพราหมณ์ คือพราหมณ์มีพิธีบูชายัญ เรียกว่า อัสนะธัง เป็นคำสันสกฤตว่า อัศวเมธ เขาสอนว่ากษัตริย์ที่ต้องการเป็นราชาผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด ต้องทำพิธีอัศวเมธ คือฆ่าม้าบูชายัญ แต่พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่าไม่ต้องทำอัศวเมธนั้นหรอก ให้เลิกฆ่าม้าบูชายัญนั้นเสียแล้วหันมาทำสัสสมะธัง (เมธ ของพราหมณ์ แปลว่าฆ่า, แต่ เมธ ของพุทธ แปลว่าปัญญา คือปรีชาสามารถ)

“สัสส” แปลว่า ข้าวกล้า + “เมธ” = สัสสมะธัง คือพระปรีชาสามารถในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร เอาใจใส่จัดการดำเนินการส่งเสริมการเกษตร ให้แผ่นดินนี้มีพืชพันธุ์อุดมสมบูรณ์

๒. ปุริสเมธัง ความฉลาด หรือปรีชาสามารถในการบำรุงข้าราชการ คือคนทำงานของแผ่นดิน ทั้งฝ่ายพลเรือน และฝ่ายทหาร โดยรู้จักบำรุงส่งเสริมคนดี คนที่มีความสามารถ คนที่ซื่อสัตย์สุจริต ให้เจริญงอกงามขึ้นมา มีโอกาสทำงานทำการให้เป็นประโยชน์แก่แผ่นดิน

๓. สัมมาปาตัง การผูกผสานรวมใจประชาชน โดยส่งเสริมการค้าพาณิชย์ การประกอบกิจการต่างๆ เช่น ผู้ใดไม่มีทุน ก็จัดกองทุนให้กู้ยืมไปได้ โดยว่าแค่นี้ ไม่เอาดอกเบี้ย เกินกว่านั้น เอาแต่ไม่แพง อะไอย่างนี้ แล้วก็

๕. วาซไปย้ง ข้อนี้นี้ตรงกับไปยวั้ง หรือปิยวาจา ในสังคหะ หรือสังคหวัตถุ ๔ คือ มีวาตะดูดีมีใจ หรือวาจาที่น่าชื่นใจ หมายความว่า รู้จักพูดให้เป็นประโยชน์ ที่เขาจะได้รู้เข้าใจดีชั่ว ให้เจริญปัญญา รู้จักแก้ไขปัญหา ทำการสร้างสรรค์ต่างๆ และชี้แนะแนวทางในการพัฒนาบ้านเมือง

แล้วลงท้ายด้วย นิรักคพัง เป็นบทสรุปที่บอกว่า เมื่อจัดการบำรุงส่งเสริมต่างๆ อย่างที่ว่านั่นๆ ดีแล้ว บ้านเมืองประเทศชาติก็เจริญมั่นคงสงบสุข ประชาชนอยู่กันดี อย่างที่ได้บอกแล้วว่า “บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน เขาบุตรขึ้นมาฟ้อนบนอก”

หลักธรรมที่ยกมาดัดตั้งตัวอย่างหลักราชสังคหวัตถุ ๔ นี้ แสดงการปกครองตามคติพระพุทธศาสนา ยังมีหลักใหญ่ๆ อย่างอื่นอีก เช่น จักรวรรดิวัตร ๑๒ แต่ในที่นี้ พูดในบรรยากาศที่ในหลวงรัชกาลที่ ๙ และสมเด็จพระราชชนนีพันปีหลวง ทรงอยู่เหนือการปกครอง และได้ทรงเป็นหลักรวมใจของประชาชน โดยเป็นไปตามหลักแห่ง สังคหะ ๕ ที่ได้กล่าวมา

ขอพูดความหมายของคำว่า สังคหะ อีกนิดหน่อย ที่ว่า สังคหะ คือการเข้ามาร่วม รวมเข้าด้วยกันนี้ มีคำที่พระพุทธเจ้าตรัสเข้าสู่กับสังคหะนั้น เป็นเหมือนการจำกัดความของสังคหะให้เห็นชัด รวมมี ๔ คำว่า “สงฺคหยา อภิเวทาย สามคฺคิยา เอกิภาวยา” แปลได้ความว่า เพื่อเข้าร่วมรวมกัน เพื่อไม่วิวาทต่างวาทะกัน เพื่อความพร้อมเพรียงสามัคคี และเพื่อเอกภาพ/เอกภาพ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียว สังคมที่เข้าถึงภาวะนี้ จึงจะมีพื้นฐานของความเป็นสังคมที่ดีที่สงบสุขเข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงาม

ทบทวนหลักสังคหะ ๔ อีกครั้งหนึ่งว่า ทาน ๑ ไปยวัชช์ ๑
อตถจริยา ๑ สมานัตตตา ๑ เหล่านี้ เป็นหลักยึดเหนี่ยวรวมคนไว้
ให้สังคมเจริญก้าวหน้าไปได้ด้วยดี เหมือนลีมสลักเพลารถที่กำลัง
แล่นไป ถ้าสังคมไม่มีสังคหะสี่ประการนี้ ก็จะเป็นเหมือนรถไม่มีลีม
สลักเพลารถก็จะกระจัดกระจายแหลกสลายหายสิ้นไป

สังคมนั้น เหมือนรถสี่ล้อ เป็นจตุจักร มีลีมสลักเพลารถครบ
เรียบร้อยแน่นสนิท ก็แล่นไปข้างหน้าพาทุกคนไปด้วยกันโดยสุข
สวัสดิ์ นี่คือ จากการปกครองด้วยอาณา พัฒนาไปเป็นสังคหะ ที่
คนเข้ามารวมกัน พากันไปด้วยดี

วันนี้ ได้กล่าวธรรมกถามาพอสมควร เป็นการรำลึกถึงพระ
ราชจริยาวัตร ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชชนนีพันปี
หลวง โดยโยงย้อนไปรำลึกพระคุณในพระองค์ ในหลวงรัชกาลที่ ๙
เมื่ออนุสรณ์ถึงการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันมากมายนานัปการ
ตามหลักธรรมที่ได้กล่าวมา การระลึกพระคุณของพระองค์ ก็จะมี
ความหมายเป็นกตัญญูตา เนื่องด้วยพระบุญญาธิการ และก็จะเป็
การบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายแด่พระองค์อย่างแท้จริงด้วย

อีกประการหนึ่ง เมื่อระลึกถึงพระคุณของพระองค์ ในการที่
ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการนั้นแล้ว ก็มีใช้แค่ว่า
ระลึกรู้พระคุณเท่านั้น แต่พึงอนุรักษพระคุณนั้นให้ถ่องแท้ยิ่งขึ้นไป
จนถึงความเต็มเปี่ยมไปบุลย์ด้วย

อนุรักษ ก็คือไปดำรงรักษาสืบต่อสิ่งที่ทรงสรรค์สร้างไว้ เช่น
อย่างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำทั้งหลาย ในส่วนของวัตรูปธรรม ก็ดูแล
รักษาให้สะอาดงามมั่นคงดังเดิมอย่างที่เราสร้างเสร็จสมบูรณ์ใหม่ ใน
สภาพของถิ่นที่รมณีย์

พร้อมกันนั้น ลึกลงไปในความเป็นเชื่อน เป็นอ่างเก็บน้ำ ที่จะ เป็นจริง เป็นแท้ อย่างเต็มความหมาย ก็มีวัตถุประสงค์ ความมุ่งหมาย คุณค่า ประโยชน์ ของเชื่อนของอ่างนั้นๆ ซึ่งท่านอาจจะเขียนบอก กำกับไว้ หรือได้ประกาศบอกแจ้งให้รู้เข้าใจกันแล้ว ซึ่งเชื่อนหรืออ่าง นั้นๆ จะพึงทำงานทำหน้าที่ให้สำเร็จประโยชน์ที่เป็นวัตถุประสงค์นั้นๆ

ในชั้นของคุณค่า และประโยชน์ เป็นต้นนี้ ก็คือการอนุรักษ์ในความหมายที่ผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะชาวล้นชาวล้าน จะพึงรู้เข้าใจ และจัดการให้สำเร็จ โดยเดินหน้าต่อไปในงานอนุรักษ์ ด้วยการทำให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ตามวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายของการสร้างอ่าง สร้างเชื่อนเหล่านั้น เช่นว่า เพื่อให้ชาวล้นมีน้ำกินน้ำใช้อย่างพอเพียง ทำการเกษตรได้ผลบริบูรณ์ ฯลฯ นี่ก็คือการที่จะอนุรักษ์ด้วยการทำให้ภัญญูยิ่งๆ ขึ้นไป จนกระทั่งเวปุลลิ่ง-เต็มคุณค่าพร้อมไปพลู

ถ้าทุกคนที่เกี่ยวข้อง เช่นชาวล้านชาวล้นทำงานอนุรักษ์ให้ได้ ตามความหมายที่กล่าวมานี้ นอกจากทุกคนจะได้ประโยชน์เต็มที่จากการมีอ่างมีเชื่อนนั้นๆ แล้ว ก็จะเป็นความกตัญญูที่แท้จริง ต่อพระองค์ที่ได้ทรงสร้างอ่างสร้างเชื่อนนั้นๆ ขึ้นมาให้แก่ชาวประชานั่น ด้วย นี่ก็คือการรู้สำนึกในพระคุณที่ได้ทรงบำเพ็ญไว้ แล้วมาอนุรักษ์ รักษาสืบต่อทำให้ยิ่งๆ ขึ้นไปจนไปพลู อย่างที่ได้กล่าวมา

เฉพาะเบื้องต้นในบัดนี้ ก็คือการที่ญาติโยมทั้งหลายเหล่า พุทธิกชน ได้มาพร้อมเพรียงกันประกอบพิธีบำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน อุทิศถวายแด่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง แล้วต่อแต่นี้สืบไปในเบื้องหน้า การระลึก พระคุณ ซึ่งเป็นธรรมปฏิบัติ อันเป็นประโยชน์ในระยะยาว ยัง จะต้องทำกันต่อไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๕๑

ขอทุกท่านผู้มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศล และมาทำบุญร่วมกัน
นี้ จงมีปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุข สมานิ ตั้งแต่ปัจจุบัน และเจริญ
งอกงามสู่ความมี อายุ วรรณะ สุขะ พละ ตลอดกาลทุกเมื่อสืบไป